

Duiding van een donker verleden

De omgang van de Nederlandse regering met de Indonesische
onafhankelijkheidsoorlog in de periode 1989-2012

Scriptie Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Versie 2.0

Ewout Tenhagen

5672724

Begeleider: dr. Remco Raben

Universiteit Utrecht

10 juli 2017

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1 - Theoretisch kader	10
1.1 Definiëring en opkomst van politics of regret	10
1.2 Politics of Regret in de praktijk	13
Hoofdstuk 2 – De periode 1989-2002	17
2.1 Het ontstaan van de Veteranenbeweging	17
2.2 De kwestie-Princen	19
2.3 Het staatsbezoek van koningin Beatrix	24
2.4 De bilaterale betrekkingen met Indonesië	30
Hoofdstuk 3 – De periode 2002-2012	32
3.1 De betrekkingen met Indonesië	32
3.2 De casus-Rawagede	38
Conclusie	45
Bronnenlijst	49
Secundaire bronnen	49
Primaire bronnen - Kamerstukken	51
Primaire bronnen – Kranten- en tijdschriftartikelen	53
Primaire bronnen - Overig	58

Inleiding

In december 2016 maakte minister-president Mark Rutte bekend dat de Nederlandse regering een breed onafhankelijk onderzoek naar de dekolonisatieperiode in Nederlands-Indië financieel gaat steunen. De aanleiding hiervoor was de publicatie van historicus Rémy Limpach. In zijn proefschrift *De brandende kampongs van Generaal Spoor* concludeert Limpach onder andere dat er ‘structureel massageweld’ is gebruikt in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.¹ Deze conclusie staat haaks op het officiële regeringsstandpunt, dat gebaseerd is op de in 1969 verschenen *Excessennota*. Toenmalig premier Piet de Jong schreef bij de publicatie van dit onderzoek dat zich in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog weliswaar excessen hadden voorgedaan, maar dat de Nederlandse krijgsmacht zich als geheel correct heeft gedragen.

Hoewel het kabinet-Rutte II officieel nog geen afstand heeft genomen van dit standpunt, blijkt uit recente bekendmakingen dat het fundament onder de *Excessennota* ook in de ogen van de overheid wankel is geworden. Zo stelde premier Rutte in zijn wekelijkse persconferentie dat de *Excessennota* ‘langzamerhand echt in een nieuwe context moet worden geplaatst’ en dat daarom aanvullend onderzoek gewenst is.² In de onlangs verschenen Kamerbrieven over het historisch onderzoek verwijzen de ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken bovendien naar de aanhoudende reeks van publicaties en lopende rechtszaken over de periode 1945-49, die een ‘blijvende worsteling’ met deze periode uit het Nederlandse verleden markeert.³ Het werk van Limpach spant hierbij de kroon, aangezien deze studie de conclusies van de *Excessennota* grotendeels ondermijnt. Hoewel de visie van Limpach tot op heden niet is overgenomen door de Nederlandse overheid, wordt zij evenmin tegengesproken. Daarnaast bestempelt het kabinet Rutte-II de studie van Limpach als ‘een zeer waardevolle aanvulling op de reeds bestaande publicaties’.⁴

Het heeft er alle schijn van dat de Nederlandse overheid zich momenteel beraadt over een nieuw standpunt in deze kwestie, een standpunt dat meer in lijn is met het meest recente onderzoek naar de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Een aanpak die hierbij voor de hand ligt, is het voeren van een *politics of regret*. Dit begrip behelst de manier waarop hedendaagse samenlevingen steeds meer aandacht hebben voor de zwarte bladzijden uit de eigen collectieve

---

¹ Auteur onbekend, “Extreem geweld in Nederlands-Indië was structureel,” *NOS*, 29 september 2016, bezocht op 13 oktober 2016.

² “Persconferentie na ministerraad 2 december 2016,” Rijksoverheid, bezocht op 23 februari 2017, <https://www.rijksoverheid.nl/regering/inhoud/bewindspersonen/mark-rutte/documenten/mediateksten/2016/12/02/persconferentie-na-ministerraad-2-december-2016>.

³ TK, vergaderjaar 2016 – 2017, 26 049, nr. 82, Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2 december 2016, 4.

⁴ *Idem*, 3.

geschiedenis.⁵ Waar politici en naties eerder vooral de positieve en heroïsche aspecten van het nationale verleden belichtten, is sinds het einde van de Koude Oorlog de aandacht voor historische kwesties met een zekere morele beladenheid gegroeid.⁶ Op deze manier trachten regeringen en samenlevingen zich met de verschrikkingen uit het verleden te verzoenen en hier eventueel een les uit te trekken. In het geval van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog kan dit berouw betrekking hebben op dezelfde onderwerpen als het door de regering gefinancierde onderzoek, namelijk het politieke, bestuurlijke en justitiële optreden van de Nederlandse regering tijdens de naoorlogse dekolonisatieperiode van Nederlands-Indië van 1945 tot 1949.⁷ Hiermee ligt de schuldvraag niet alleen bij de Nederlandse krijgsmacht, maar over de volle breedte van het Nederlandse openbaar bestuur.

Een gegeven dat hierbij niet onvermeld dient te blijven is de ervaring van de Nederlandse overheid met het voeren van een beleid van berouw. Een voorbeeld hiervan is de zaak van naoorlogs rechtsherstel voor getroffen en uit de Tweede Wereldoorlog. Gedurende de jaren negentig hebben meerdere commissies onderzoek gedaan naar dit onderwerp.⁸ Op basis hiervan heeft toenmalig minister-president Wim Kok namens de regering spijt en verontschuldigen aangeboden, naast een aantal toezeggingen op financieel gebied. Een tweede voorbeeld is de omgang van de Nederlandse regering met Srebrenica. Hoewel Nederland geenszins als de dader van de val van Srebrenica kan worden gezien, heeft het tweede kabinet-Kok nadrukkelijk zijn verantwoordelijkheid genomen voor deze zwarte gebeurtenis uit het recente Nederlandse verleden door zijn ontslag aan te bieden na de publicatie van het NIOD-rapport.⁹ Deze openlijk genomen verantwoordelijkheid, in combinatie met de ontwikkelingshulp die nog altijd jaarlijks wordt aangeboden aan de regio-Srebrenica, toont dat de Nederlandse regering deze open zenuw uit de recente geschiedenis onder ogen durft te komen.¹⁰ Dat de Nederlandse regering daarmee nog niet genoeg verantwoordelijkheid neemt in de ogen van een aantal betrokkenen, zoals blijkt uit de meest recente rechtszaak van

---

⁵ John Torpey, "The Politics of Regret: Analytical Frames" in *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*, red. John Torpey (Lanham: Rowman & Littlefield, 2003), p.38

⁶ Elazar Barkan, *The guilt of nations: restitution and negotiating historical injustices* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2001): XVI.

⁷ "Kabinet steunt onderzoek naar dekolonisatie Nederlands-Indië," *Rijksoverheid*, bezocht op 23 mei 2017, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/12/02/kabinet-steunt-onderzoek-naar-dekolonisatie-nederlands-indie>.

⁸ TK, vergaderjaar 1999 – 2000, 25 839, nr. 13. Brief van de minister-president, minister van Algemene Zaken en de ministers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van Financiën. 21 maart 2000.

⁹ Auteur onbekend, "Verklaring premier Kok," *NRC Handelsblad*, 16 april 2002, bezocht op 13 oktober 2016.

¹⁰ "Betrekkingen Nederland – Bosnië en Herzegovina," *Rijksoverheid*, bezocht op 14 oktober 2016. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/betrekkingen-met-nederland/inhoud/bosnie-herzegovina>.

nabestaanden tegen de Nederlandse staat, toont daarbij het complexe karakter van het voeren van een politics of regret.¹¹

Het is op zijn minst opmerkelijk te noemen dat er in de visie van de regering op de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog in de loop der jaren geen soortgelijk standpunt is ingenomen, zeker gezien de informatie die boven water is gekomen over uiteenlopende vormen van historisch onrecht uit deze periode. De Nederlandse regering baseert zich echter nog altijd op de in 1969 verschenen *Excessennota*. Inmiddels is bekend dat historicus Cees Fasseur, als secretaris medeverantwoordelijk voor deze nota, reeds bij het verschijnen van het document allesbehalve tevreden was met deze publicatie. Daarom pleitte hij destijds in een ingezonden brief in *Vrij Nederland*, weliswaar onder pseudoniem, voor een grondig vervolgonderzoek naar de gebeurtenissen in Nederlands-Indië.¹² De Nederlandse regering had hier destijds echter geen oren naar. Vervolgens zijn er meerdere studies verschenen waarin de conclusie van de *Excessennota* wordt ondermijnd. Zo verscheen reeds in 1970 de studie *Ontsporing van geweld*, geschreven door sociologen en Indiëveteranen J.A.A. van Doorn en W.J. Hendrix. Hierin wordt de houding van de Nederlandse overheid ten aanzien van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog grondig bekritiseerd.¹³ Ook brak in 1987 een maatschappelijk debat uit, nadat uitlekte dat historicus Loe de Jong in een concepthoofdstuk over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog sprak over oorlogsmisdaden in plaats van excessen.

Hoewel de Nederlandse regering de groeiende vraag naar berouw met betrekking op de dekolonisatie van Nederlands-Indië niet geheel negeert, is zij zeer terughoudend. Zo betuigde minister Bot in 2005 enkel spijt, en bood hij geen excuses aan, een significant verschil op zowel politiek als juridisch vlak. Daarnaast waren de excuses en schadevergoedingen, die de Nederlandse regering in 2011, 2013 en 2015 aanbood aan slachtoffers van een tweetal ‘excessen’ in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog het gevolg van verloren rechtszaken. Hierdoor kunnen er vraagtekens worden gezet bij de oprechtheid van deze verontschuldigheden. Ook vroegen de initiatiefnemers van het door de staat gefinancierde onderzoek, het KITLV, het NIMH en het NIOD, de Nederlandse regering reeds in 2012 om financiële steun voor onderzoek naar de dekolonisatie van Nederlands-Indië. Dit betrof nagenoeg dezelfde onderzoeksopzet als het onderzoek dat het kabinet-Rutte II sinds kort faciliteert. Destijds weigerde het kabinet-Rutte

---

¹¹ Joost Pijker en Sam de Voogt, “Nederland deels aansprakelijk voor ruim 300 slachtoffers Srebrenica,” *NRC Handelsblad*, 27 juni 2017, bezocht op 27 juni 2017.

¹² Harm Ede Botje, “Cees Fasseur pleitte al in 1969 anoniem voor nader onderzoek naar excessen in Indië,” *Vrij Nederland*, 14 maart 2016, bezocht op 13 oktober 2016.

¹³ J.A.A. van Doorn en W.J. Hendrix, *Ontsporing van geweld: het Nederlands-Indonesisch conflict* (Rotterdam: Universitaire Pers Rotterdam, 1970): 277-279.

I dit verzoek omdat de betreffende ministers ‘geen inhoudelijke, sturende of begeleidende rol’ zagen weggelegd voor het kabinet.¹⁴

Hoewel dus uit meerdere studies blijkt dat de Nederlandse staat verantwoordelijk is voor meer historisch onrecht in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog dan de Nederlandse regering tot op heden heeft willen toegeven, heeft dit nog niet geleid tot een heroverweging van het officiële regeringsstandpunt. Aangezien deze historische gegevens reeds langere tijd bekend zijn, zou het voeren van een beleid van berouw meer voor de hand liggen dan het gereserveerde optreden van de Nederlandse overheid van de laatste decennia. Zeker met de ervaring die de Nederlandse regering heeft met het voeren van een beleid van berouw in het achterhoofd. Daarom luidt de hoofdvraag in deze scriptie: Waarom is de Nederlandse regering gedurende de periode 1989-2012 zo terughoudend met het voeren van een politics of regret in haar omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog?

Het feit dat de Nederlandse regering de afgelopen decennia geen oog heeft gehad voor nieuwe inzichten ten aanzien van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog komt ook in de historiografie aan bod. Zo zijn Hendrix en Van Doorn met name kritisch over de houding van het kabinet-De Jong, dat in hun ogen te veel verzwijgt en wegkijkt. In dit systeem, waarin de confrontatie met geweld grotendeels wordt ontvlucht, is de summiere conclusie van de Excessennota een logisch uitvloeisel.¹⁵ Historica Stef Scagliola stelt in haar werk *Last van de Oorlog* dat de regering voorafgaand aan de publicatie van de *Excessennota* voor een dilemma stond: enerzijds de plicht van een democratische rechtsorde en het verschaffen van volledige openheid, anderzijds de morele plicht om veteranen in bescherming te nemen en de angst voor eventuele publiciteit van Indonesische wandaden. Dit zou de toch al fragiele relatie met Indonesië immers verder onder druk zetten.¹⁶ Het verre van complete en gecensureerde eindproduct kan gezien worden als een pragmatisch compromis voor dit politieke en morele dilemma. Volgens historicus Remco Raben hebben bevolkingsgroepen voor wie het koloniale verleden wel een grote rol speelt, zoals Indische Nederlanders en veteranen, geen uniforme visie op de gebeurtenissen uit het verleden. Hierdoor heeft de Nederlandse overheid elke groep tevreden kunnen stellen met ieder een apart beleid, zonder dat een herziening van de

---

¹⁴ TK, vergaderjaar 2011 – 2012, 26 049, nr. 74, Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie, 14 augustus 2012, 1-2.

¹⁵ Idem, p.275-279.

¹⁶ Stef Scagliola, *Last van de oorlog: de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam: Balans, 2002), 176.

Excessennota nodig was.¹⁷ Ook historici zouden te weinig lef hebben getoond in hun streven naar waarheidsvinding in de kwestie van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, zo stellen onder ander Scagliola en essayist Rudy Kousbroek.¹⁸ Tot slot zou er nauwelijks druk zijn gezet vanuit Indonesië, onder andere om aandacht voor de eigen historische wandaden te versmoren.¹⁹

Toch geven de huidige historische werken verder weinig duiding aan de houding van de Nederlandse regering. Zo behandelt Scagliola het optreden van de overheid tot halverwege de jaren negentig in haar werk *Last van de Oorlog* slechts zeer summier. Sinds het verschijnen van dit proefschrift in 2002 zijn meerdere artikelen uitgebracht met betrekking tot de Nederlandse omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Zij behandelen veelal echter slechts één gebeurtenis, zoals de rechtszaak over het Nederlandse optreden in Rawagede. Een analyse van het overheidsoptreden in de periode 1989-2012 in een bredere historische context ontbreekt.

In deze scriptie analyseer ik de omgang van de Nederlandse regering in de periode 1989-2012 met het Nederlandse optreden in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, om uiteindelijk tot een verklaring te komen waarom de regering zo terughoudend is geweest in het voeren van een beleid van berouw. Dit berouw heeft betrekking op het gehele militaire, politieke, bestuurlijke en justitiële optreden van de Nederlandse staat in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949). Ik kijk hierbij naar de spanningsvelden tussen de overheid en de voornaamste betrokkenen in het speelveld: de Indonesische slachtoffers van het Nederlandse optreden (waaronder de nabestaanden), de staat Indonesië, de Nederlandse Indiëveteranen en het Nederlandse parlement. Bij elke actor kijk ik in hoeverre en op welke manier zij zich inzet voor een beleid van berouw, welke vorm van berouw de voorkeur geniet en hoe dit activisme zich in de loop der tijd heeft ontwikkeld.

Ik heb voor deze vier actoren gekozen omdat zij ieder van invloed zijn op de Nederlandse publieke herinnering aan de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Daarnaast hebben zij elk een unieke relatie met de Nederlandse regering en een eigen houding ten aanzien van deze historische periode. Allereerst zijn daar de Indonesische slachtoffers van het Nederlandse optreden en de directe nabestaanden. Hieronder vallen alle slachtoffers van het

---

¹⁷ Remco Raben, "Epilogue: On genocide and mass violence in colonial Indonesia," in *Colonial Counterinsurgency and Mass Violence: the Dutch Empire in Indonesia*, red. Bart Luttikhuis en A. Dirk Moses (Londen: Routledge, 2014), 340-341.

¹⁸ Remco Meijer, *Oostindisch doof: het Nederlandse debat over de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam: Bert Bakker, 1995), 194-195.

¹⁹ Joeri Boom, 'De Excessennota moet opnieuw,' *de Groene Amsterdammer* 5 december 2008, bezocht op 8 oktober 2016.

Nederlandse optreden, en dus niet alleen van de militaire excessen. De laatste jaren klinkt er een verzoek om berouw vanuit deze groep, al is deze relatief voorzichtig en niet zeer breedgedragen. De deelvragen voor deze groep luiden waarom zij hun stem pas op dit moment, op deze manier en in deze omvang laten horen. Wat betreft de staat Indonesië is de onafhankelijkheidsoorlog relevant omdat zij haar bestaan ontleent aan deze periode. Desalniettemin lijkt het land in de betrekkingen met Nederland meer oog te hebben voor de toekomst dan voor het verleden. De focus bij deze actor ligt op het verklaren van deze houding.

De Nederlandse Indiëveteranen zijn de derde groep. Zij hebben zich de afgelopen decennia ingezet voor meer erkenning en herinnering, maar vooral voor hun eigen optreden en niet of nauwelijks voor de Indonesische kant van de geschiedenis. In zekere zin kunnen de Indiëveteranen eveneens als een slachtoffer van deze periode worden gezien, maar de vraag is of en hoe dit gegeven een plaats kan krijgen in het beleid van berouw van de Nederlandse regering jegens de Indonesische slachtoffers. Tot slot zijn daar de politieke partijen in het Nederlandse parlement. Politici komen vaker op voor slachtoffers van onrecht aangedaan door de Nederlandse regering. Ik ga kijken in hoeverre daar sprake van is in deze casus, of dat Nederlandse politici meer oog hebben voor de Nederlandse veteranen. Hierbij zal ik kijken naar welke politieke partijen welke standpunten innemen, en hoe consistent dit gebeurt.

Twee actoren die wel betrokken zijn bij de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog maar die ik toch buiten beschouwing laat zijn de Indische Nederlanders en de Molukkers. Beide groepen kennen elk hun eigen frictie met de Nederlandse overheid, maar deze hebben niet uitsluitend betrekking op de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Voor de Indische Nederlanders heeft de problematiek met de Nederlandse overheid meer te maken met de Japanse tijd, zoals de backpaykwestie laat zien. De frictie tussen de Molukkers en de Nederlandse overheid is veroorzaakt in de periode direct na de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Hoewel de toezeggingen van de Nederlandse overheid aan de Molukkers stammen uit de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, hebben de desillusie en teleurstelling bij de Molukkers immers hun oorsprong in de kille ontvangst in Nederland direct na de dekolonisatie en hun verhouding met de overheid en samenleving sindsdien.

Ik laat het tijdvak aanvangen in 1989 omdat de invloed van politics of regret sinds het einde van de Koude Oorlog is toegenomen. Daarnaast is de houding van de Nederlandse overheid niet meer over de volle breedte belicht en geanalyseerd sinds het verschijnen van het werk van Scagliola in 2002. In dit proefschrift is de duiding van het optreden van de Nederlandse regering in de jaren negentig bovendien erg beknopt. Juist in de jaren negentig en aan het begin van de eenentwintigste eeuw vinden een aantal belangrijke gebeurtenissen plaats,

zoals de totstandkoming van de Veteranennota, de kwestie-Pronk in 1992 en het bezoek van koningin Beatrix aan Indonesië in 1995. Omdat de Nederlandse regering het onderwerp van deze scriptie is, laat ik het tijdvak aanvangen bij het kabinet-Lubbers III in 1989. Anderzijds laat ik het huidige kabinet-Rutte II buiten beschouwing, aangezien het momenteel nog in functie is. Daarnaast is de belangrijkste ontwikkeling gedurende de zitting van dit kabinet - de studie van Limpach en de gevolgen daarvan op de Nederlandse politiek - momenteel nog in volle gang. Hierdoor is het vrijwel onmogelijk om over deze ontwikkelingen een volledige en overzichtelijke geschiedschrijving te produceren.

Om de hoofdvraag te beantwoorden besteed ik eerst aandacht aan de term *politics of regret* en de manier waarop deze vorm van beleid in de praktijk kan worden gebracht. Wat zijn de opties voor een overheid voor het voeren van een beleid van berouw en welke criteria spelen daarbij mogelijk een rol? In het tweede hoofdstuk kijk ik naar het kabinet-Lubbers III en de twee paarse kabinetten. Centraal staat de dynamiek tussen de vier eerder genoemde actoren en de Nederlandse overheid. Hoe handelen zij rondom voornamen gebeurtenissen waarbij het koloniale verleden met Indonesië een rol spelen? Door te kijken naar de houding en het optreden van de vier voornamen actoren en de overheid probeer ik het activisme in de loop der jaren in beeld te brengen. Aan de hand van deze schets tracht ik de terughoudendheid van de regering te verklaren. In het derde hoofdstuk stel ik dezelfde vragen, maar dan voor de periode 2002-2012 – de kabinetten-Balkenende en het eerste kabinet-Rutte. Voor mijn analyse gebruik ik, naast secundaire bronnen, hoofdzakelijk primaire bronnen uit de Nederlandse politiek en de Nederlandse geschreven media. Uit deze bronnen zijn naast het daadwerkelijke optreden van de betrokkenen, eveneens relevante opvattingen, beweegredenen en visies van de vier actoren en de regering te achterhalen.

Door deze analyse van de houding van de Nederlandse regering in de afgelopen twee decennia wordt duidelijk hoe de overheid vorm heeft gegeven aan haar houding jegens het Nederlandse optreden in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Op deze manier wordt er duiding gegeven aan het overheidsbeleid in een bredere historische context. Daarnaast is het een case-study van de hedendaagse omgang van een kolonisator met zijn koloniale verleden. Tot slot belicht het de omgang van de Nederlandse samenleving met historisch onrecht in een tijd waarin de aandacht voor misstanden uit het verleden groeit.

Hoofdstuk 1 - Theoretisch kader

1.1 Definiëring en opkomst van politics of regret

De afgelopen decennia is het aantal verzoeken om politieke excuses, schadevergoedingen en andere vormen van berouw voor historisch onrecht aanzienlijk gegroeid. Deze ontwikkeling vangt aan bij het einde van de Tweede Wereldoorlog en is in een stroomversnelling geraakt sinds het einde van de Koude Oorlog. Historicus Duco Hellema kwalificeert het toenemende aantal rechtsclaims dan ook als een ‘marketization of historical justice’.²⁰

In de moderne globaliserende wereld wordt het bovendien steeds lastiger om de zwarte bladzijden uit het verleden te ontkennen of te verzwijgen zonder dat daar politieke of economische consequenties aan verbonden zijn. Door historisch onrecht te erkennen en het boetekleed aan te trekken, proberen staten hun verantwoordelijkheid te nemen en wellicht zelfs een collectieve les te trekken uit het verleden.²¹ Indien een staat daarentegen niet bereid is het door hem veroorzaakte historisch onrecht onder ogen te komen, dan blijft deze kwestie een open zenuw in het publieke debat. Dit belemmert de omgang van de staat met de slachtoffers en nabestaanden van misstanden uit het verleden. Daarnaast ondermijnt deze houding de geloofwaardigheid van de staat bij een beroep op morele rechtvaardigheid of mensenrechten.

De omgang van regeringen met deze kwesties wordt veelal aangeduid met de term *politics of regret*. De socioloog Jeffrey Olick definieert dit begrip als de veelvoud aan manieren waarop hedendaagse samenlevingen omgaan met vormen van historisch onrecht.²² Deze vormen van beleid lopen uiteen van het aanbieden van excuses tot het vervolgen van eventuele daders. De bekendste uiting van een beleid van berouw komt terug in de omgang van (West-)Duitsland met de Tweede Wereldoorlog. Als staatsrechtelijk opvolger van Nazi-Duitsland tracht deze staat sinds zijn ontstaan de verschrikkingen uit het nationaalsocialistische verleden een plaats te geven in de collectieve herinnering. Deze *Vergangenheitsbewältigung* wordt veelal aangemerkt als een prototype van een omgang met een historisch bevuurd verleden.

Ook in samenlevingen met een koloniaal verleden is de afgelopen decennia echter een publiek debat ontstaan over het al dan niet rechtzetten van koloniaal historisch onrecht. Voorbeelden hiervan zijn *settler colonies* als Canada, de Verenigde Staten en Australië, waar sprake is van een dialoog tussen overheid en de oorspronkelijke bewoners over misstanden uit

---

²⁰ Duco Hellema, “The Marketization of Historical Injustice”, (Utrecht, 2011, ongepubliceerd): 59.

²¹ Torpey, “The Politics of Regret: Analytical Frames,” 38.

²² Jeffrey Olick, *The Politics of Regret: On collective memory and historical responsibility* (New York: Routledge, 2007), 122. Letterlijk, ‘a variety of practices with which many contemporary societies confront toxic legacies of the past’.

het verleden.²³ Voormalig kolonisator Duitsland voert eveneens een vorm van politics of regret jegens de voormalige kolonie Namibië. Na een jarenlang overleg tussen beide staten komt er binnenkort een gemeenschappelijke verklaring waarin Duitsland erkent dat er aan het begin van de twintigste eeuw sprake is geweest van een genocide waarvoor de Duitse staat officieel haar excuses zal aanbieden.²⁴ Ook het Verenigd Koninkrijk heeft een omslag gemaakt, door het aanbieden van een spijtbetuiging en schadevergoedingen aan slachtoffers van mishandelingen tijdens de dekolonisatiestrijd in zijn voormalige kolonie Kenia.²⁵ Toch is de uiteindelijke verzoening tussen een voormalige kolonie en een voormalige kolonisator ook in deze kwesties nog ver weg, zoals onder andere blijkt uit de ontevredenheid bij de Namibische bevolking.²⁶

Een belangrijke vraag is waarom het voeren van een beleid van berouw sinds het einde van de Koude Oorlog zo in zwang is geraakt. Een eerste verklaring is het mensenrechtendiscours, dat sinds de Tweede Wereldoorlog en de Processen van Neurenberg steeds meer vorm heeft gekregen.²⁷ De bij dit proces gehanteerde normen omtrent universele mensenrechten zijn in de loop van de twintigste eeuw vastgelegd in verdragen, zoals de in 1948 door de Verenigde Naties aangenomen Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het thema raakte door de Koude Oorlog enigszins ondergesneeuwd, maar sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie staat zij consequent hoog op de internationale politieke agenda. Doordat de mensenrechten van een steeds groter belang zijn in de internationale betrekkingen, is er ook een toenemende aandacht voor historische gebeurtenissen waarin deze mensenrechten.

Politicaloloog Elazar Barkan onderschrijft deze opvatting. Hij stelt dat de wereldbevolking zich door de opkomst van de universele mensenrechten steeds bewuster is geworden van zijn rechten. Dit geldt niet in de laatste plaats voor gemeenschappen die gedurende de negentiende en twintigste eeuw hebben geleden onder politieke stromingen als het imperialisme, het nationalisme en racisme.²⁸ Vanuit de bewustwording van hun juridische positie, was het voor deze groepen een volgende logische stap om daders te vervolgen en staten aan te sporen tot een politiek van berouw. Socioloog Olick zet echter zijn vraagtekens bij het universele karakter van de mensenrechten. Dit impliceert immers dat mensenrechten niet alleen

---

²³ Zie bijvoorbeeld Andrew Woolfoord, *This benevolent experiment: Indigenous boarding schools, genocide, and redress in Canada and the United States* (Lincoln, University of Nebraska Press, 2015) en Barkan, *The guilt of nations*, 232-261.

²⁴ Auteur onbekend, 'Völkermord an den Herero: Deutschland bittet Namibia offiziell um Entschuldigung,' *Der Spiegel*, 13 juli 2016, bezocht op 13 oktober 2016.

²⁵ Auteur onbekend, "UK to compensate Kenya's Mau Mau torture victims," *The Guardian*, 6 juni 2013, bezocht op 23 april 2017.

²⁶ Dalian Roche, "Namibia demands \$30 billion for German colonial rule genocide," *African Metro*, 20 maart 2017, bezocht op 23 april 2017.

²⁷ Stephanie Wolfe, *The Politics of Reparations and Apologies* (New York: Springer, 2014), 28.

²⁸ Barkan, *The Guilt of Nations*, 337.

gelden voor elke plek ter wereld, maar ook voor ieder moment in de geschiedenis. Door het projecteren van een hedendaags denkbeeld op het verleden zou er feitelijk sprake zijn van een anachronisme. Daarnaast zou het concept van mensenrechten vooral draaien om Westerse waarden, zoals de nadruk op het individu, die in sommige gevallen botsen met niet-Westerse waarden. Dit is met name van belang in conflicten tussen verschillende culturen, zoals vaak het geval is in (post-)koloniale kwesties.

Als alternatief om de opkomst van het beleid van berouw te duiden komt Olick met een veelvoud aan filosofische voorbeelden. Hiermee probeert hij aan te tonen dat herinnering en berouw onderdeel zijn van de moderne, verlichte Westerse wereld.²⁹ Het voeren van een politiek van berouw is daardoor een logisch gevolg van staten die hun beleid baseren op moderne Westerse waarden. Olick verwijst hierbij naar het gedachtegoed van socioloog Max Weber door te stellen dat politics of regret gebaseerd is op een verantwoordelijkheidsethiek.³⁰ Bij deze vorm van beleid gaat het niet om vergelding vanuit wraakgevoelens, maar staat het verkrijgen van bewustzijn en erkenning van het historisch onrecht centraal. Op deze manier wordt een belangrijke eerste stap gezet naar uiteindelijke verzoening tussen daders en slachtoffers. In deze lezing van Olick ontbreekt echter een duidelijke verklaring voor de snelle verspreiding van het discours sinds het eind van de jaren tachtig.

Een andere verklaring komt van de hand van socioloog John Torpey. In zijn werk *Making Whole What Has Been Smashed*, verklaart hij de opkomst van politics of regret door het wegvallen van progressieve toekomstvisies. Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn ideologieën met een duidelijke visie op de toekomst een steeds kleinere rol gaan spelen. Torpey verwijst hierbij naar het wegvallen van het communisme, sinds het einde van de Koude Oorlog, en de het idee van de natiestaat, dat in de tweede helft van de twintigste eeuw in toenemende mate wordt ondermijnd door globalisering en multiculturalisme.³¹ Door het wegvallen van het nationalisme en het communisme, in combinatie met de afwezigheid van een nieuwe visie op een betere toekomst, is de er een nadruk komen te liggen op een kritische blik op het eigen verleden.

Elk van deze verklaringen kan een bijdrage leveren aan de beantwoording van mijn hoofdvraag. Neemt men bijvoorbeeld het mensenrechtendiscours als verklaring, dan is het op bijvoorbeeld opmerkelijk dat Nederland - gezien de prominente aanwezigheid van Nederland

---

²⁹ Olick, *The Politics of Regret*, 134 en 144.

³⁰ Olick, *The Politics of Regret*, 151.

³¹ John Torpey, *Making Whole What Has Been Smashed: on Reparations Politics* (Cambridge: Harvard University Press), 24-32.

in dit discours met bijvoorbeeld Den Haag als internationale stad van vrede en recht - zo terughoudend is met het voeren van een politics of regret in zijn omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Neemt men de lezing van Torpey, dan zouden eventuele nationalistische argumenten een verklaring kunnen zijn voor de terughoudendheid. Daarnaast hoeven deze verklaringen voor de opkomst van politics of regret niet per se een direct verband te hebben met de verklaring voor de terughoudendheid van de Nederlandse regering in haar omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Daarom is het van belang om ook aandacht te schenken aan de vormen die een beleid van berouw in de praktijk kan aannemen en de criteria die een mogelijke rol spelen bij de totstandkoming ervan.

1.2 Politics of Regret in de praktijk

Voor regeringen zijn er vele verschillende manieren waarop zij een beleid van berouw in de praktijk kunnen brengen. In haar werk *The Politics of Reparations and Apologies* onderscheidt politicologe Stephanie Wolfe een vijftal verschillende vormen.³² Naast het internationaal strafrecht, de geschiedschrijving en juridische maatregelen zijn er in deze classificatie twee categorieën specifiek relevant voor de Nederlandse omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.

Allereerst is dat het doen van herstelbetalingen en alle andere vormen van restitutie en compensatie, een categorie waarvan de functie in de loop der tijd verandert.³³ Direct na een conflict heeft zij voornamelijk een economische functie, door de geleden schade zo veel mogelijk te verhalen op de daders. In de loop der tijd krijgt deze vorm van berouw meer een symbolische functie, veelal in combinatie met het maken van excuses. De hoeveelheid verstreken tijd heeft daarbij een negatieve invloed op de kans dat zowel slachtoffer als dader nog in leven zijn. Eventuele nakomelingen kunnen weliswaar een beroep doen op bijvoorbeeld herstelbetalingen, maar door de verstreken tijd is niet altijd even duidelijk welke actor deze herstelbetalingen zou moeten voldoen.³⁴

Deze vorm van een beleid van berouw komt terug in meerdere verdragen en conventies, zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het Statuut van Rome. Ondanks deze codificatie kunnen bij deze categorie de nodige kanttekeningen worden geplaatst. Zo is het veelal onmogelijk om de geleden schade bij een vorm van historisch onrecht geheel te vergoeden. Bovendien is het de vraag in hoeverre een generatie nakomelingen belast kan

---

³² Wolfe, *The Politics of Reparations and Apologies*, 61-79.

³³ Idem, 69.

³⁴ John Torpey, "Introduction: Politics and the Past," in *Politics and the Past*, 10.

worden met de schuld van haar voorvaderen. Het vaststellen van een vergoeding wordt nog eens belemmerd door het verloop van de tijd en doordat een mensenleven moeilijk valt uit te drukken in geld. Tot slot is er een verband tussen het aanbieden van een vorm van herstel en het maken van excuses. Het aanbieden van een vorm van berouw zonder herstelbetalingen kan worden gezien als nietszeggend, waardoor deze veelal niet door slachtoffers wordt geaccepteerd. Aan de andere kant kan het aanbieden van herstelbetalingen zonder een vorm van berouw worden verworpen, omdat het wordt gezien als een soort bloedgeld waarmee een staat zijn zonden tracht af te kopen. Zoals historicus Peter Malcontent stelt zijn excuses en compensatie in zekere zin twee kanten van dezelfde medaille.³⁵

Binnen de tweede categorie van symboliek valt een groot aantal uitingen van berouw, met als gemeenschappelijke noemer dat deze draaien om het erkennen, gedenken en herinneren van historisch onrecht. Voorbeelden hiervan zijn het maken van excuses, het creëren van monumenten en het herdenken van slachtoffers. Hiermee toont een regering dat zij het onrecht erkent en openstaat voor een dialoog met de slachtoffers of nakomelingen daarvan. Dit handelen is een aanzet naar co-existentie tussen voormalige daders en slachtoffers. Verreweg de belangrijkste uiting binnen deze categorie is het aanbieden van spijt of excuses. De precieze bewoording is hierbij van groot belang, gezien het juridische gewicht dat deze begrippen met zich meedragen.³⁶ Het aanbieden van excuses impliceert een zekere vorm van schuld of verantwoordelijkheid, waar dit bij het aanbieden van spijt niet altijd het geval is. Wolfe ziet de categorie van symboliek als een essentieel onderdeel van de *politics of regret*, vanwege de grote invloed op de manier waarop slachtoffers de houding van een staat beoordelen.³⁷ Zonder symboliek wordt het optreden van de staat veelal als onoprecht beschouwd en soms zelfs geweigerd.

Aan het voeren van een beleid van berouw gaat een besluitvormingsproces vooraf. Hierbij spelen in de ogen van rechtsgeleerde Roy Brooks een viertal criteria een belangrijke rol.³⁸ Allereerst zouden de eisen van slachtoffers moeten worden behandeld door de wetgevende macht, idealiter van de staat die gezien wordt als de dader. Deze macht kan immers nieuwe wetgeving invoeren, waar de rechterlijke macht gebonden is aan de bestaande wetgeving. Malcontent is eenzelfde mening toegedaan als het gaat om herstelbetalingen. Hij

---

³⁵ Peter Malcontent, "Financial compensation for victims of international crimes as a political process," in *The effectiveness of transitional justice*, ed. Cedric Ryngaert (Antwerp: Intersentia, 2009), 252.

³⁶ Torpey, "Introduction: Politics and the Past," 22.

³⁷ Wolfe, *The Politics of Reparations and Apologies*, 73-74.

³⁸ Roy Brooks, *When Sorry isn't enough: The controversy over apologies and reparations for human injustice* (New York: New York University Press, 1999), 6.

stelt dat deze beter door middel van politiek overleg dan in de rechtszaal kunnen worden afgedwongen.³⁹ In een juridisch proces wordt een dader gedwongen om een straf uit te zitten. Hierdoor is er niet per se sprake van spijt of berouw, wat juist als een belangrijk aspect van verzoening wordt gezien. Daarnaast is er in een politieke dialoog geen discussie over juridische beginselen, zoals verjaring of het met terugwerkende kracht toepassen van een wet. Ook is er in een dialoog, waar de deelnemers vrijwillig instappen, minder kans op onrealistische of zelfs gevaarlijke uitkomsten. Tot slot worden op deze wijze de negatieve gevolgen van juridische processen, zoals een zekere mate van selectiviteit en een lange duur, deels omzeild.

Als tweede criterium komt Brooks met het hebben van politieke macht. Indien slachtoffers niet voldoende aandacht kunnen krijgen voor hun claim, dan is de kans klein dat een regering deze wensen daadwerkelijk in uitvoering zal brengen. In het verlengde hiervan stelt Wolfe dat met name de openheid van het politieke systeem en de eventuele aanwezigheid van vooraanstaande medestanders een positieve invloed kunnen hebben op de herstelclaim van slachtoffers van *historical injustices*.⁴⁰ In het geval van een interstatelijk conflict kan een regering die de slachtoffers representeert een belangrijke rol spelen als medestander van de slachtoffers.⁴¹ Deze actor beschikt immers over de nodige financiële en diplomatieke middelen om druk uit te oefenen op de staat die als dader wordt gezien. In de beantwoording van mijn hoofdvraag zou dit criterium uiteraard betrekking hebben op de staat Indonesië.

Een derde criterium is de samenhang binnen de slachtoffergemeenschap. Indien deze gemeenschap niet met één stem spreekt en niet onvoorwaardelijk achter haar eisen staat, zal dit een negatieve invloed hebben op de kracht van hun verhaal. Tot slot zal een verzoek van slachtoffers om een politics of regret aan een zekere mate van billijkheid moeten voldoen. Hiervan is sprake als de claim betrekking heeft op een ondermijning van mensenrechten of fundamentele vrijheden, erkend door het internationaal recht. Voor dit onrecht moet eveneens voldoende bewijsmateriaal zijn. Daarnaast moet de groep slachtoffers en nabestaanden duidelijk af te bakenen zijn en een vorm van blijvend lijden ondervinden. Vanzelfsprekend moet er een causaal verband zijn tussen dit lijden en het historisch onrecht. Deze criteria van samenhang en billijkheid hebben in deze scriptie betrekking op de Indonesische slachtoffers en hun claims.

---

³⁹ Malcontent, "Financial compensation for victims of international crimes as a political process," 250-254.

⁴⁰ Shannon Jones, "Apology Diplomacy: Justice for all?", *Discussion Papers in Diplomacy* 122 (September 2011): 12-13.

⁴¹ *Idem*, 17.

Uiteindelijk heeft een regering het laatste woord over het al dan niet voeren van een politics of regret. Veelal is de relatie tussen de staat en slachtoffers door een historisch onrecht bekoeld. Hoewel de tijd een helende werking kan hebben, zal verzoening in de meeste gevallen pas plaatsvinden als de overheid een eerste stap jegens de groep slachtoffers heeft gezet. Voordat een regering deze stap neemt zal zij een aantal zaken in ogenschouw nemen. Zo onderscheidt politicologe Shannon Jones twee mogelijke voordelen voor een staat om over te gaan tot een beleid van berouw.⁴² Allereerst kan dit beleid voordelig zijn indien het in het verlengde ligt van het buitenlandse beleid van de staat. Door het voeren van een beleid van berouw kunnen de banden tussen staten worden hersteld, met betere economische en politieke samenwerking als mogelijk gevolg. Daarnaast kan een staat door dit beleid zijn reputatie met betrekking tot mensenrechten en moraliteit op het wereldtoneel verbeteren. Bij de omgang van Nederland met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog zou met name het eerste voordeel een rol kunnen spelen, en wel in de relatie tussen Nederland en de staat Indonesië.

Tegenover deze voordelen staan twee mogelijke kostenposten. Allereerst is dit het doen van herstelbetalingen. De precieze prijs hiervan hangt onder andere af van de grootte van de groep slachtoffers en de bedragen die regeringen en slachtoffers in soortgelijke cases zijn overeengekomen. Een tweede mogelijke kostenpost is de electorale prijs. Indien er sprake is van een aanzienlijke groep tegenstanders van het beleid onder de eigen kiezers, kan het voeren van een politiek van berouw immers een negatieve invloed hebben op de positie van de regerende politieke partijen bij volgende verkiezingen. Deze electorale prijs zou een rol kunnen spelen bij het optreden van het Nederlandse parlement en dat van de Nederlandse Indiëveteranen.

---

⁴² Jones, "Apology Diplomacy: Justice for all?" 12-13.

Hoofdstuk 2 – De periode 1989-2002

In dit hoofdstuk besteed ik aandacht aan de ontwikkelingen gedurende het laatste kabinet Lubbers (1989-1994) en de twee paarse kabinetten (1994-2002). Ik bestudeer het activisme van de vier actoren, het optreden van de Nederlandse regering en de omgang van deze actoren en de regering met gebeurtenissen die betrekking hebben op de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. De belangrijkste gebeurtenissen in deze periode zijn de kwestie-Princen en het staatsbezoek van koningin Beatrix aan Indonesië in 1995. Daarnaast is er sprake van een serieuze ontwikkeling in de relatie van de regering met de Indiëveteranen en de bilaterale betrekkingen met de staat Indonesië. De grote afwezigheid in dit hoofdstuk zijn de Indonesische slachtoffers, die nagenoeg niet van zich laten horen in deze periode. Hier zal ik in het volgende hoofdstuk verder op ingaan. De eerste actor waar ik aandacht aan besteed zijn de Indiëveteranen, die vanaf het eind van de jaren tachtig steeds meer opkomen voor hun belangen.

2.1 Het ontstaan van de Veteranenbeweging

In de houding van de Nederlandse regering ten aanzien van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog speelt het spanningsveld tussen de regering met de Indiëveteranen zeker in de jaren negentig een belangrijke rol. Toch is deze voorname positie van oud-Indiëgangers in het publieke debat geen vanzelfsprekendheid. Pas in de loop van de jaren tachtig ontstond onder deze Indiëveteranen een collectief gevoel van miskennis door problemen die samenhangen met hun optreden in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.⁴³ Dit verlangen naar meer aandacht en erkenning leefde onder meer Nederlandse veteranen, maar de oud-Indiëgangers stonden hierbij in de voorste linies. Zij waren in de jaren tachtig de grootste groep veteranen en bereikten dat decennium de pensioengerechtigde leeftijd, waardoor zij meer tijd konden steken in hun belangenbehartiging. Daarnaast speelde er in de jaren tachtig een aantal kwesties die het gevoel van miskennis onder Indiëveteranen verder aanwakkerde. Zo lekte in 1987 een concepthoofdstuk uit van Loe de Jong's twaalfde deel van *Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Hierin betoogde De Jong dat er tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog oorlogsmisdaden waren gepleegd door de Nederlandse krijgsmacht. Het gebruik van de term 'oorlogsmisdaden' en de algehele toon van morele verontwaardiging in het publieke debat schoot bij een deel van de Indiëveteranen in het verkeerde keelgat.

---

⁴³ TK, vergaderjaar 1989-1990, 21 490, nr.2, Nota "Zorg voor veteranen in samenhang," 1.

Om hun belangen effectiever te behartigen gaan de Indiëveteranen zich in de jaren tachtig beter organiseren. Zo werd in 1985 de Vereniging Oud Militairen Indië en Nieuw-Guineagangers Nederland (VOMI) opgericht, een vereniging van uiteenlopende organisaties die opkomt voor de belangen van hoofdzakelijk Indiëveteranen. Samen met overige veteranenorganisaties sloegen zij in 1989 de handen ineen om druk uit te oefenen op de regering voor de totstandkoming van een veteranenbeleid. De veteranen namen daarnaast ook zelf initiatief om tot meer erkenning voor hun optreden te komen. Zo is het in 1988 opgerichte Nationaal Indië-monument in Roermond geheel door particulieren opgezet. Hier worden de nagenoeg 6.000 in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog omgekomen Nederlandse militairen herdacht.

Door deze groeiende veteranenbeweging werd de Nederlandse regering aangespoord tot het opzetten van een veteranenbeleid, dat in 1990 vorm krijgt in de eerste beleidsnota *Zorg voor veteranen in samenhang*.⁴⁴ De doelstellingen van deze nota zijn onder andere het bevorderen van waardering voor de inzet van veteranen en het beperken en zo draaglijk mogelijk maken van immateriële nadelige gevolgen van dienstvervulling.⁴⁵ Als concrete maatregelen kwam het ministerie van Defensie onder andere met de oprichting Stichting Dienstverlening Veteranen, diverse monumenten en eretekens en het bekostigen van een galerij met herdenkingszuilen die wordt toegevoegd aan het Nationaal Indië Monument.

Op 7 september 1990 was er met minister van Defensie Relus ter Beek voor het eerst een lid van de regering aanwezig op de jaarlijkse herdenking bij het Nationaal Indië-monument in Roermond. In een redevoering sprak hij zijn *mea culpa* uit vanwege de houding van de Nederlandse regering jegens veteranen, die sinds de terugkomst van soldaten na het einde van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog koel en ongeïnteresseerd was. “In ronde bewoordingen kan gesteld worden, dat Nederland bij de opvang van zijn veteranen in gebreke is gebleven,” aldus Ter Beek.⁴⁶ De speech van Ter Beek stond symbool voor de veranderende relatie tussen Indiëveteranen en de Nederlandse regering. Hoewel de overheid geen excuses aanbood voor de Nederlandse inzet in een conflict waar de Nederlandse autoriteiten zich flink op hadden verkeken, waren de oud-Indiëgangers blij met deze eerste stap naar erkenning door de Nederlandse overheid. Eindelijk stak de regering de hand in eigen boezem door te erkennen

---

⁴⁴ Martin Elands, “Veteranenbeleid in vogelvlucht, 1990-2005,” *Carré* 28, nr.6 (2005): 7.

⁴⁵ *Zorg voor veteranen in samenhang*, 6.

⁴⁶ Auteur onbekend, “Minister onthulde zuilengalerij bij Indië-monument,” *Limburgsch Dagblad*, 9 september 1990, bezocht op 11 november 2016.

dat zij de Indiëveteranen te lang in de kou had laten staan. De toespraak van Ter Beek kan dan ook als een eerste succes van de veteranenlobby worden beschouwd.

Door de totstandkoming van de veteranenbeweging, waarbij de Indiëveteranen een voorname rol spelen, is de belangenbehartiging van veteranen voortaan een stuk effectiever en invloedrijker. Dit komt niet alleen terug in hun relatie met de overheid, maar ook in hun omgang met de maatschappij en de media. Hierbij streven de veteranen veelal naar meer waardering en erkenning. Een goed voorbeeld hiervan is de kwestie rondom de schrijver Graa Boomsma, die in 1992 in een interview een voorzichtige vergelijking maakte tussen de Indiëveteranen en SS-ers.⁴⁷ Een oud-Indiëganger diende hierop een strafklacht in bij Justitie vanwege smaad en belediging. Hoewel Boomsma en de journalist tot twee keer toe werden vrijgesproken, lieten de Indiëveteranen zien dat zij niet zomaar met zich lieten sullen. Met name door de groeiende aandacht voor Indiëveteranen in de media, door bijvoorbeeld demonstraties en interviews met voorzitters van organisaties voor Indiëveteranen, wordt duidelijk dat zij een actor zijn om rekening mee te houden.

2.2 De kwestie-Princen

Het debat over de Nederlandse omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog wordt in de jaren negentig meermaals opgestookt door de oud-Indiëganger Poncke Princen. Hij was een van oorsprong Nederlandse soldaat, die in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog tot twee keer toe deserteerde uit het Nederlandse leger en zich aansloot bij de Indonesische republikeinse troepen. Door het gerucht dat hij in die functie een twintigtal Nederlandse soldaten in een hinderlaag zou hebben gelokt, was Princen *persona non grata* onder een groot deel van de Indiëveteranen.⁴⁸ Na de onafhankelijkheidsoorlog koos Princen voor het Indonesische staatsburgerschap en zette hij zich in voor de mensenrechten in de Indonesische archipel, iets waarvoor hij uiteindelijk werd aanbevolen door Amnesty International.⁴⁹ In de jaren negentig kwam Princen meermaals in het nieuws doordat hij als Indonesisch staatsburger een inreisvisum probeerde te krijgen voor Nederland. In de parlementaire debatten die hierop volgden zijn vooral de opvattingen van de verschillende politieke partijen interessant.

---

⁴⁷ Eddy Schaafsma. 'Geen SS-ers, nee, ook al konden ze door de dingen die ze deden, daar wel mee worden vergeleken,' *Nieuwsblad van het Noorden*, 6 maart 1992, bezocht op 23 november 2016.

⁴⁸ Vincent Houben, "A torn soul: the Dutch public discussion on the colonial past in 1995," in *Indonesia* 63 (1997): 49-50.

⁴⁹ Toof Brader, "Van Mierlo had "goed gesprek" met Princen," *Algemeen Nederlands Persbureau*, 12 januari 1994, bezocht op 27 november 2016.

Princens eerste aanvraag voor een inreisvisum werd in augustus 1993 door de Nederlandse ambassade in Jakarta geweigerd.⁵⁰ De Tweede Kamerleden Leoni Sipkes en Wilbert Willems (beiden GroenLinks) waren het hier niet mee eens en vroegen de minister van Buitenlandse Zaken om toelichting. Hierbij wezen zij op de verjaring van de strafrechtelijke gevolgen van de desertie van Princen, en zetten zij vraagtekens bij de officiële ontmoeting van Princen met minister Jan Pronk (PvdA), een jaar eerder in Indonesië. Minister Peter Kooijmans (CDA) reageerde hierop dat de verdiensten van Princen op het gebied van mensenrechten minder zwaar wogen dan de emoties die een eventueel bezoek zouden oproepen. Bovendien was onzeker of de veiligheid van Princen, gezien zijn voorgeschiedenis, wel gegarandeerd kon worden.⁵¹ Op basis van dezelfde afweging waren ontmoetingen tussen Princen en afgevaardigden van de Nederlandse regering in het buitenland wel mogelijk, aldus Kooijmans. De kwestie begon vervolgens ook te leven in de maatschappij. Zo liet het Veteranenplatform weten erg tevreden te zijn met het besluit van de minister van Buitenlandse Zaken dat Princen geen visum kreeg. De visumweigering zou in hun ogen recht zou doen aan de gevoelens van ‘heel velen onder ons volk’.⁵²

Aangezien GroenLinks zich niet kon vinden in de in hun ogen summere antwoorden van Kooijmans kwamen zij met een verzoek om een speeddebat. Hierin werd duidelijk dat de linkse partijen kozen voor de rechten van Princen en voor een beleid van berouw, waar de CDA, de VVD en de klein-christelijke partijen zich juist hard maakten voor de opvatting van de meeste veteranen. Zo betoogde Sipkes (GL) dat het verlenen van een visum een eerste symbolische stap zou kunnen zijn voor het begin van het verwerken van het grote trauma van de Indonesische dekolonisatieoorlog.⁵³ Daarnaast zou het weigeren van een visum de geloofwaardigheid van het Nederlandse mensenrechtenbeleid ondermijnen. Volgens Kamerlid Van Traa (PvdA) zou de Nederlandse maatschappij ook met dit deel van de geschiedenis verder in het reine moeten komen, waarbij de zwarte bladzijden van het koloniale verleden niet alleen Princen verweten mochten worden.⁵⁴ CDA'er Van Houwelingen stelde dat de visumvraag niet los kon worden gezien van de verantwoordelijkheid van de overheid tegenover veteranen.⁵⁵ In

---

⁵⁰ Dirk Vlasblom, “‘Poncke’ Princen ongewenst als gast,” *NRC Handelsblad*, 9 augustus 1993, bezocht op 18 november 2016.

⁵¹ TK, vergaderjaar 1992-1993. “Vragen van de leden Sipkes en Willems over het verlenen van een visum aan Poncke Princen.” 12 augustus 1993, 1619.

⁵² Auteur onbekend, “Veteranen-platform: geen visum Princen,” *NRC Handelsblad*, 12 augustus 1993, bezocht op 17 november 1994.

⁵³ Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 1993-1994. “Interpellatie-Sipkes, over het niet verlenen van een visum aan de heer P.C. Princen,” 1 september 1993, 6562.

⁵⁴ *Idem*, 6563-6564.

⁵⁵ *Idem*, 6567.

het verlengde hiervan betoogde Frans Weisglas (VVD) dat de desertie van Princen in zijn ogen nog niet moreel verjaard was, en dat de VVD door het weigeren van het visum respect wilde betuigen aan de oud-Indiëgangsters.⁵⁶

Uiteindelijk werd de motie van GroenLinks om Princen alsnog een visum te verlenen geweigerd door onder andere CDA en VVD, en bleef het beleid van minister Kooijmans intact. Opmerkelijk in dezen was de persoonlijke achtergrond van Kooijmans, die in zijn carrière als mensenrechtenspecialist meermaals direct contact had gehad met de activist Princen.⁵⁷ Daarnaast bleek na het spoeddebat dat Kooijmans persoonlijk in eerste instantie wel een visum had willen afgeven. Omdat Kooijmans echter op het moment van aanvraag op vakantie was, hadden zijn ambtenaren de aanvraag geweigerd. Toen Kooijmans eenmaal terug was in Nederland had hij, mede door de kritiek vanuit de groep Indiëveteranen, vrijwel geen politieke ruimte om de afwijzing weer terug te draaien.

Met het verwerpen van de motie-Sipkes was de kous echter nog niet af. In januari 1994 spraken parlementsleden Hans van Mierlo (D66) en Adriaan van Veldhuijzen (PvdA) Princen op persoonlijke titel in Indonesië. Beide politici waren onderdeel van een parlementaire delegatie die een bezoek bracht aan Indonesië. Een meerderheid van die delegatie, waaronder CDA-fractievoorzitter Brinkman en VVD-kamerlid Dijkstal, had bezwaar tegen een gesprek met Princen, vanwege zijn rol in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Later zou Princen in zijn biografie *Een Kwestie van Kiezen* beweren dat Van Mierlo in dit gesprek had betoogd dat, indien hij het voor het zeggen zou hebben, hij Princen een visum had gegeven.⁵⁸ Deze woorden werden niet lang daarna waarheid, toen in december 1994 de discussie rondom de visumaanvraag nieuw leven werd ingeblazen. Van Mierlo liet, als nieuwe minister van Buitenlandse Zaken in het kabinet-Kok I, per brief weten alsnog een visum te verlenen aan Princen.⁵⁹ Hij onderbouwde deze handeling met de broze gezondheid van Princen en meerdere humanitaire redenen. Van Mierlo maakte evenwel duidelijk dat de regering hiermee geen oordeel wilde vellen over het optreden van Princen in de periode 1945-1949 en hij erkende de mogelijke pijn van Nederlandse burgers die met dit besluit gemoeid ging. Deze emoties waren in de ogen van Van Mierlo echter geen reden om structureel een visum te weigeren. Daarnaast

---

⁵⁶ Idem, 6564.

⁵⁷ Rob Meines, "Kooijmans had 'Poncke' Princen visum willen geven," *NRC Handelsblad*, 7 september 1993, bezocht op 19 november 2016.

⁵⁸ Poncke Princen en Joyce van Fenema, *Een kwestie van kiezen*, (Den Haag: BZZTôH, 1995), 205.

⁵⁹ TK, vergaderjaar 1994-1995, 23 268, nr.2. Brief van de minister van Buitenlandse Zaken. 16 december 1994.

had de minister betrokken organisaties van veteranen en oorlogsslachtoffers op de hoogte gesteld van zijn besluit.⁶⁰

Het besluit van Van Mierlo leverde de regering veel kritiek op, met name uit de hoek van de veteranen. Onder andere het Veteranenplatform en het Indisch Platform waren erg teleurgesteld. Zo benadrukte luitenant-generaal b.d. Ted Meines, voorzitter van het Veteranenplatform, dat Indiëstrijders wrok hadden jegens Princen omdat hij weigerde een open gesprek met hen aan te gaan over wat er indertijd gebeurd was. Princen zou daarnaast zijn desertie als de enige juiste keuze zien, en het visum beschouwen als een officiële erkenning van deze opvatting.⁶¹ Ook in het parlement ontstond de nodige ophef. Zo vroeg CDA-kamerlid Jaap de Hoop Scheffer om opheldering aan Van Mierlo, aangezien er op deze manier te weinig waardering zou zijn voor de Nederlanders die in Nederlands-Indië hadden gevochten.⁶² De meest opmerkelijke actor is echter de VVD. In 1993, destijds als onderdeel van de oppositie, stemden de liberalen tegen een visum waar zij een jaar later, als regeringspartij, juist vóór een visum aan Princen stemden. Frans Weisglas (VVD) benadrukte dat bij de aanvraag in 1994 het visum werd afgegeven vanwege ‘puur humanitaire redenen’, waar de VVD dan ook geen bezwaar tegen had. Daarnaast verlangde de VVD dat Princen zich onthield van contact met de media. Zou hij dit nalaten, dan kwamen de humanitaire gronden in ogen van de VVD te vervallen en dan had het visum in de ogen van Weisglas moeten worden ingetrokken.⁶³

Door meerdere mediaoptredens voldeed Princen reeds na één dag niet meer aan deze voorwaarde. Doorslaggevend was een interview in *Trouw*, waarin Princen aangaf de visumverlening te zien als ‘een soort begrip’ en ‘noodzakelijk in de verhoudingen tussen Nederland en Indonesië’.⁶⁴ In het spoeddebat dat hierop volgde, benadrukte de VVD dat de voorwaarde aan Princen voor zijn visum was komen te vervallen.⁶⁵ Onder andere het CDA ondersteunde Weisglas, door te benadrukken dat het humanitaire belang van Princen in geen verhouding zou staan tot het oneindig grotere humanitaire belang van de vele duizenden Indiëveteranen en hun nabestaanden.⁶⁶ Ook andere rechtse partijen, waaronder de SGP en

---

⁶⁰ Auteur onbekend, “Van Mierlo geeft Poncke Princen visum,” *NRC Handelsblad*, 19 december 1994, bezocht op 18 november 2016.

⁶¹ Auteur onbekend, “Meerderheid Kamer verzet zich niet tegen visum Poncke Princen,” *de Volkskrant*, 20 december 1994, bezocht op 18 november 2016.

⁶² Ibidem.

⁶³ Auteur onbekend, “CDA en VVD willen uitleg over visum Poncke Princen,” *NRC Handelsblad*, 20 december 1994, bezocht op 18 november 2016.

⁶⁴ Co Welgraven, “Een bijzonder dappere daad,” *Trouw*, 20 december 1994, bezocht op 18 november 2016.

⁶⁵ Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 1994-1995. “AO brief van de minister van Buitenlandse Zaken over de voorgenomen visumverlening aan de heer H.J.C. Princen.” 20 december 1994, 2610.

⁶⁶ Idem, 2614.

AOV, stemden uiteindelijk voor de motie-Weisglas en benadrukten hierbij de ‘grievende gebeurtenissen’ en ‘zout in de diepe wonden van de oud-Indiëgangers’ die de interviews met Princen bij hen opriepen.⁶⁷ Cees van Wingerden (AOV), zelf een oud-Indiëganger, noemde Princen in zijn betoog zelfs een oorlogsmisdadiger, maar werd hiervoor teruggefloten door Kamervoorzitter Deetman. Desalniettemin betoogde Van Mierlo dat hij de toezegging aan Princen niet kon herzien, aangezien hij een weloverwogen toezegging had gedaan en het visum reeds was verleend.⁶⁸

Door deze opmerkelijke gang van zaken bleef de kwestie-Princen een lange tijd spelen in de media, met een belangrijke rol voor de groep Indiëveteranen. De voorzitter van het Veteranenplatform Meines stelde dat Van Mierlo de veteranen tijdens de kerstdagen in de kou had gezet door met Princen een landverrader in huis te nemen.⁶⁹ Volgens de voorzitter van de Werkgroep Indiëveteranen Nederland had de Nederlandse regering de Kerstdagen van duizenden Indiëveteranen verpest.⁷⁰ De veteranenorganisatie VOMI maakte begin januari zelfs bekend een strafklacht te hebben ingediend tegen Princen vanwege oorlogsmisdrijven.⁷¹ Princen stelde daarentegen zelf na afloop van zijn bezoek aan Nederland open te staan voor een dialoog met Indiëveteranen.⁷² Daarnaast zou het maatschappelijk debat omtrent zijn visum duidelijk hebben gemaakt dat er in Nederland sprake was van een onverwerkt verleden, waarbij hijzelf als ‘kop van jut’ werd gebruikt. De Indiëveteranen zouden destijds onjuist zijn behandeld door de Nederlandse overheid en daardoor was het nu tijd voor een vorm van eerherstel.⁷³

In juli 1998 diende Poncke Princen wederom een visumaanvraag in. Hoewel ook hierbij discussie ontstond, was het debat een stuk minder fel dan in 1994. In zijn toelichting beriep minister Van Mierlo zich deze keer op juridische redenen om een visumaanvraag te weigeren, om vervolgens te beargumenteren waarom deze niet van toepassing zouden zijn op de zaak Princen.⁷⁴ In het maatschappelijk debat werd opnieuw de nodige kritiek geuit, met name door CDA, VVD en diverse veteranenorganisaties, waarbij werd verwezen naar de

---

⁶⁷ Idem, 3612.

⁶⁸ Idem, 2675.

⁶⁹ Auteur onbekend, “Visum voor Poncke Princen. Veteranen ‘teleurgesteld’; CDA wil kamerdebat,” *NRC Handelsblad*, 20 december 1994, bezocht op 20 november 2016.

⁷⁰ Auteur onbekend, “Regering heeft Kerstdagen Indië-veteranen verpest,” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 27 december 1994, bezocht op 20 november 2016.

⁷¹ Auteur onbekend, “Strafklacht tegen Princen wegens oorlogsmisdrijven,” *Het Parool*, 3 januari 1995, bezocht op 21 november 2016.

⁷² Auteur onbekend, “Mensenrechtenactivist teruggekeerd naar Indonesië,” *de Volkskrant*, 9 januari 1995, bezocht op 19 november 2016.

⁷³ Wiecher Hulst, “De weg is gebaad voor vorm van eerherstel,” *de Volkskrant*, 10 januari 1995, bezocht op 19 november 2016.

⁷⁴ TK, vergaderjaar 1997-1998, 23 268, nr. 5. Brief van de minister van Buitenlandse Zaken. 1 juli 1998.

Kamermeerderheid uit december 1994 en gebruik werd gemaakt van soortgelijke argumenten als destijds.⁷⁵

De gebeurtenissen rondom Princen in de jaren negentig laten een aantal zaken zien die van belang zijn voor de omgang van de Nederlandse regering met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Zo blijkt dat de omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog nog altijd een levendige kwestie is in de Nederlandse samenleving, waar met name de Indiëveteranen hun stempel op willen drukken in het publieke debat. Daarbij is de botsing tussen enerzijds het mensenrechtendiscours en anderzijds de waardering en erkenning voor de Indiëveteranen opmerkelijk. Vooral omdat de Indiëveteranen deze twee opvattingen in de kwestie-Princen zien als iets onverenigbaars, wordt van politieke partijen verwacht dat zij een keuze maken.

Uit het debat blijkt dat met name GroenLinks, en in mindere mate de PvdA en D66 in de persoon van minister Van Mierlo, veel waarde hechten aan het verdedigen van mensenrechten en een voorstander zijn van een beleid van berouw. Het CDA, de VVD en de klein-christelijke partijen staan meer aan de kant van de Indiëveteranen, en sluiten daarmee een beleid van berouw grotendeels uit. Hierbij spelen electorale belangen voor de politieke partijen ongetwijfeld een rol. Gezien de luide stem van de Indiëveteranen in het publieke debat en het ontbreken van een zuiver tegengeluid vanuit de hoek van bijvoorbeeld de Indonesische slachtoffers of de staat Indonesië, is het voor een politieke partij electoraal gezien een stuk lucratiever om aan de kant van de Indiëveteranen te staan. Dit geldt zeker voor de rechtse partijen, waarvoor het internationale mensenrechtendiscours toch van minder groot belang is dan de waardering en erkenning voor veteranen die zich zwaar hebben ingezet voor de nationale veiligheid.

2.3 Het staatsbezoek van koningin Beatrix

De omgang van de Nederlandse regering met haar koloniale verleden in Indonesië bleef in 1995 onderwerp van gesprek door het staatsbezoek van koningin Beatrix in augustus dat jaar. Minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk gaf in december 1994 een eerste aanzet tot discussie, met zijn suggestie dat Nederland 17 augustus 1945 als de officiële Indonesische onafhankelijkheidsdatum zou moeten erkennen. Tot dan hield Nederland vast aan de datum van de soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949. Door de erkenning van de *Proklamasi* in

---

⁷⁵ Auteur onbekend, “Kamer verdeeld over visum Poncke Princen,” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 1 juli 1998, bezocht op 20 november 2016.

het jaar waarop de Republiek Indonesië haar vijftigjarig bestaan zou vieren, zou Nederland volgens Pronk een belangrijke stap zetten in de verwerking van het zwarte koloniale verleden.⁷⁶ Het ministerie van Buitenlandse Zaken reageerde dat Nederland deze onafhankelijkheidsdag feitelijk reeds erkende. De Nederlandse ambassadeur zou immers al jaren de officiële festiviteiten in Jakarta bezoeken, en vertegenwoordigers van de regering waren elk jaar aanwezig op de diplomatieke receptie in Den Haag.⁷⁷

Begin januari deed Pronk een tweede oproep. De Nederlandse politiek zou moeten erkennen dat regering en parlement verantwoordelijk waren voor de ‘politieele acties’, inclusief de begane excessen, die grotendeels zouden zijn verdoezeld.⁷⁸ Hierop volgde de nodige kritiek van onder andere CDA, VVD en D66, onder andere omdat deze uitspraken ‘onheus’ en ‘onkies’ zouden zijn ten opzichte van veteranen.⁷⁹ De PvdA liet dan ook snel weten dat Pronk namens zichzelf sprak en niet namens de ministerraad. Ook minister-president Kok nam afstand van de woorden van Pronk. Hoewel hij het idee van een Indiëdebat zou toejuichen, voelde hij weinig voor een politieke schuldbekentenis over het Nederlandse optreden.⁸⁰ Hierbij benadrukte hij het belang van terughoudendheid bij oordelen achteraf.

Na Pronk kwam ook Kamervoorzitter Deetman (CDA) in januari met een verzoek om een politiek debat over de onafhankelijkheid van Indonesië. De discussie omtrent Princen toonde in zijn ogen dat de behoefte aan een debat groot was, en de politiek zou hiervoor een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid hebben. Het doel van dit debat was om ‘alles in een voor iedereen acceptabel perspectief te zetten’, en niet zozeer om schuldigen aan te wijzen.⁸¹ Hoewel de PvdA en D66 de oproep van Deetman aanvankelijk steunden, kwamen zij hier later op terug. Samen met het CDA en de VVD meldden zij dat er geen behoefte zou zijn om in de Kamer een debat over dit onderwerp te beginnen.⁸² Ook diverse veteranenbewegingen waren tegenstander van dit debat, omdat het zou uitmonden in een politieke discussie over de hoofden

---

⁷⁶ Auteur onbekend, “Pronk: Nederland moet onafhankelijkheidsdag Indonesië erkennen,” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 25 december 1994, bezocht op 23 maart 2016.

⁷⁷ Auteur onbekend, “Onafhankelijkheidsdag Indonesië al lang erkend,” *Trouw*, 28 december 1994, bezocht op 22 november 2016.

⁷⁸ Van Lambalgen Grutterink, “Pronk: politici verantwoordelijk voor excessen in Indië,” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 12 januari 1995, bezocht op 22 november 2016.

⁷⁹ Jan Hoedeman en Ewoud Nysingh, “Uitspraken over politieele acties veroordeeld; Bewindslieden PvdA wijzen Pronk terecht,” *de Volkskrant*, 13 januari 1995, bezocht op 21 november 2016.

⁸⁰ Auteur onbekend, “Kok wil geen ‘mea culpa’ over Indië,” *Het Financieele Dagblad*, 13 januari 1995, bezocht op 22 november 2016.

⁸¹ Auteur onbekend, “Deetman bepleit politiek debat over Nederlands-Indië,” *de Volkskrant*, 10 januari 1995, bezocht op 21 november 2016.

⁸² Auteur onbekend, “Geen behoefte aan politiek Indië-debat,” *NRC Handelsblad*, 18 januari 1995, bezocht op 22 november 2016.

van de toenmalige militairen heen.⁸³ De regering zou haar aandacht beter kunnen besteden aan de miskennis en andere problemen van Indiëveteranen.

De verzoeken van zowel Deetman als PvdA-minister Pronk laten zien dat men niet blind was voor de kwestie van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Toch had de regering begin 1995 uiteindelijk weinig oren naar het voeren van een politiek of regret. Behalve de persoon Pronk, de SP en GroenLinks stonden zowel de regering als Tweede Kamer niet open voor een beleid van berouw jegens Indonesië. De belangrijkste maatschappelijke groep in de discussie was wederom de Indiëveteranen, die in de Tweede Kamer voornamelijk werden vertegenwoordigd door regeringspartij VVD en de grootste oppositiepartij CDA. Ook minister Pronk betoogde echter dat men in het publieke debat ‘niet met de beschuldigende vinger’ naar veteranen moest wijzen, maar juist naar de politici van destijds.

Uiteindelijk weigerden ook regeringspartijen D66 en de PvdA de verzoeken van Pronk en Deetman. Met het bezoek van de koningin aan Indonesië op de agenda was het regeringsstandpunt dat de politiek niet het voortouw zou moeten nemen in een discussie over het Nederlandse optreden in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. In plaats daarvan had de regering met het staatsbezoek twee andere doelen voor ogen - het verbeteren van de diplomatieke relatie met Indonesië en het intensiveren van de economische samenwerking.⁸⁴

Dat het bezoek van koningin Beatrix aan Indonesië niet onopgemerkt voorbij zou gaan, bleek al snel. In januari vroeg Kamerlid Sipkes om een brief waarin de regering antwoord zou geven op de vragen hoe zij tegen de onafhankelijkheidsverklaring van Indonesië aankeek, wanneer het staatsbezoek zou plaatsvinden en wat de inzet zou zijn van het bezoek.⁸⁵ Met name de datum was hierbij van belang, aangezien Indonesië op 17 augustus 1995 de vijftigjarige verjaardag van de *Proklamasi* zou vieren. Een juridische erkenning van deze onafhankelijkheidsverklaring zou niet goed vallen in veteranenkringen, omdat hiermee het optreden van de Nederlandse strijdkracht in Indonesië in de periode 1945-1949 min of meer zou worden bestempeld als nutteloos. Typerend was dan ook de toespraak van Minister-President Kok op 17 augustus op de Indonesische televisie, waarbij hij nadrukkelijk niet sprak over de verjaardag van de republiek maar over de viering van de onafhankelijkheidsverklaring.⁸⁶

---

⁸³ Auteur onbekend, “Indie-militairen tegen nationaal debat,” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 10 januari 1995, bezocht op 23 november 2016.

⁸⁴ Houben, “A torn soul,” 59.

⁸⁵ Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 1994-1995. Regeling van Werkzaamheden. 24 januari 1995, 2698.

⁸⁶ Auteur onbekend, “Indonesië viert verjaardag republiek, premier Kok eert de proclamatie,” *Trouw*, 18 augustus 1995, bezocht op 21 november 2016.

Eind januari komen Minister-President Kok en Minister van Buitenlandse Zaken van Mierlo dan ook met een uiterst bedachtzame reactie. De Nederlandse staat had bij het Akkoord van Linggadjadi (maart 1947) de in augustus 1945 erkende Republiek Indonesië *de facto* reeds erkend. Mede hierdoor erkent Nederland de onafhankelijkheidsverklaring van 17 augustus 1945 ‘als een historisch vaststaand feit’ waaraan zij sinds jaar en dag uitdrukking geeft.⁸⁷ Hiermee werd een subtiel, maar evident onderscheid gemaakt tussen de *de facto* erkenning van de onafhankelijkheidsverklaring uit 1945 en de *de jure* soevereiniteitsoverdracht uit 1949. Daarnaast kondigde de regering officieel aan dat het staatsbezoek van de koningin op 21 augustus 1995 zou beginnen.⁸⁸ In de politiek gingen nog wel stemmen op om Beatrix de Indonesische Onafhankelijkheidsdag te laten bijwonen. Volgens GroenLinks was het ‘kinderachtig’ om de koningin op deze wijze ‘vier dagen te laat’ te laten komen.⁸⁹ Ook het PvdA-Kamerlid Martin Zijlstra betoogde dat het vergezocht was om het staatsbezoek pas na 17 augustus te laten aanvangen, aangezien Nederlandse hoogwaardigheidsbekleders altijd al aanwezig zijn geweest op deze dag.⁹⁰ De SGP was daarentegen van mening dat Beatrix haar staatsbezoek pas in 1999 zou moeten afleggen, vijftig jaar na de soevereiniteitsoverdracht.⁹¹

De regering bleef toch voorstander van 21 augustus als begindatum van het staatsbezoek. Desalniettemin werd er gedurende en met name na afloop van het bezoek gedebatteerd of de Nederlandse regering wel de juiste keuze had gemaakt door op deze manier de gouden viering van de Indonesische onafhankelijkheidsverklaring te ontlopen. Zo verschenen er berichten dat Soeharto persoonlijk koningin Beatrix liever niet als gast op de onafhankelijkheidsdag had willen hebben, omdat dit nadelig zou zijn geweest voor de belangstelling voor zijn persoon.⁹² De regering-Soeharto ontkende deze invalshoek. Zo stelt Ruslan Abdulgani, voormalig Indonesisch Minister van Buitenlandse Zaken en oud-adviseur van de Indonesische presidenten Soekarno en Soeharto, dat Beatrix te allen tijde welkom was geweest, maar dat Nederland zelf de gevoelens van veteranen niet had durven trotseren.⁹³

---

⁸⁷ TK, vergaderjaar 1994-1995, 23 900, nr. 26. Brief van de minister-president, minister van Algemene Zaken en de minister van Buitenlandse Zaken. 30 januari 1995.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Auteur onbekend, “Koningin bezoekt Indonesië pas na 17 augustus,” *de Volkskrant*, 31 januari 1995, bezocht op 23 november 2016.

⁹⁰ Auteur onbekend, “‘Beatrix moet 17 augustus in Indonesië zijn,’” *de Volkskrant*, 27 januari 1995, bezocht op 23 november 2016.

⁹¹ Auteur onbekend, “SGP: Koningin pas in 1999 naar Indonesië,” *Trouw*, 25 januari 1995, bezocht op 20 november 2016.

⁹² Auteur onbekend, “Nederland had weinig in te brengen over omstreden datum staatsbezoek,” *Trouw*, 24 augustus 1995, bezocht op 28 november 2016.

⁹³ Auteur onbekend, “Koningin Beatrix wees ‘gebaar van vriendschap’ van Soeharto af,” *Trouw*, 11 oktober 1995, bezocht op 28 november 2016.

Een meerderheid in de ministerraad zou daarbij tegen de aanwezigheid van Beatrix zijn geweest.⁹⁴ Dat Soeharto zijn onafhankelijkheidsdag liever zonder Beatrix had willen vieren moet dan ook worden beschouwd als een Haagse mythe, bedacht om het gezichtsverlies van de Nederlandse regering te beperken, zo betoogt antropoloog en Indonesiëkenner Henk Schulte Nordholt.⁹⁵

Een tweede vraag die speelde rond het staatsbezoek van Beatrix was of zij een vorm van spijt of excuses zou aanbieden aan het Indonesische volk. Opmerkelijk is dat Indonesië van tevoren duidelijk maakte dat de Indonesische regering excuses van Nederland niet nodig achtte, aldus de voorzitter van de feestcommissie van de viering van vijftig jaar onafhankelijkheid.⁹⁶ Een mogelijke reden hiervoor was dat de regering-Soeharto niet zat te wachten op kritiek op het eigen mensenrechtenbeleid. Door geen excuses te verlangen van Nederlandse zijde zou het voor de Nederlandse gasten behoorlijk ongepast zijn om te beginnen over mensenrechtenschendingen in Indonesië.⁹⁷

Uiteindelijk sprak de koningin in haar rede in Jakarta geen excuses of spijtbetuiging uit. Wel citeerde ze haar moeder ten tijde van de soevereiniteitsoverdracht, door te spreken over 'littekens van wrok en spijt'. Daarnaast verwees koningin Beatrix naar 17 augustus als de dag waarop de onafhankelijkheid werd uitgeroepen, en sprak ze slechts in zeer algemene termen over de mensenrechten in Indonesië. De fractievoorzitters van de vier grootste politieke partijen reageerden positief op de speech, waarbij de verwijzing naar de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog erg werd gewaardeerd.⁹⁸ GroenLinks was daarentegen teleurgesteld omdat er geen expliciete excuses werden aangeboden voor het Nederlandse optreden in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog en vanwege de slechts zeer voorzichtige duiding van de mensenrechtenschendingen in Indonesië.

Al snel werd duidelijk dat Beatrix, Kok en Van Mierlo veel tijd hadden besteed aan de speech. Vooral over het mogelijk erkennen van een zekere vorm van schuld namens de Nederlandse regering voor de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog en over de precieze bewoording zou veel zijn gediscussieerd. Door het maatschappelijke debat in Nederland was

---

⁹⁴ Auteur onbekend, "Koningin van bezoek aan Jakarta afgehouden," *NRC Handelsblad*, 13 juni 1998, bezocht op 28 november 2016.

⁹⁵ Aboeprijadi Santoso en Nico Schulte Nordholt, "Het staatsbezoek van de gemiste kansen," *Trouw*, 7 september 1995, bezocht op 20 november 2016.

⁹⁶ Auteur onbekend, "Indonesië acht excuses Nederland niet nodig," *NRC Handelsblad*, 17 juli 1995, bezocht op 20 november 2016.

⁹⁷ Auteur onbekend, "Koningin kan niet over mensenrechten praten in Indonesië," *Trouw*, 14 april 1995, bezocht op 19 november 2016.

⁹⁸ Auteur onbekend, "Grote partijen positief over Indonesische rede Beatrix," *NRC Handelsblad*, 22 augustus 1995, bezocht op 19 november 2016.

de speelruimte echter ‘zeer beperkt’, niet in de laatste plaats vanwege de houding van de Indiëveteranen.⁹⁹ Dat de regering deze groep niet voor het hoofd wilde stoten blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat zeven veteranen deel uitmaakten van de Nederlandse delegatie.¹⁰⁰ Tien jaar later werd alsnog bekend dat Beatrix zelf haar excuses had willen aanbieden aan het Indonesische volk voor de misdrijvingen van Nederland tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Met name Kok zou dit echter hebben tegengehouden uit angst voor de Nederlandse interne oppositie.¹⁰¹ Daarnaast zou minister-president Kok niet blij zijn met het mogelijke gebruik van het woord ‘excuses’ vanwege de juridische consequenties daarvan.

Het al dan niet maken van excuses voor de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog speelde nog een keer op tijdens het tweede kabinet Kok. De aanleiding hiervoor waren de excuses van de Japanse premier Obuchi voor het leed van Nederlands-Indië onder de Japanse bezetting ten tijde van de Tweede Wereldoorlog, en de excuses van Kok aan slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog enkele weken daarvoor. De minister-president liet weten dat hij bereid was om tijdens een volgend bezoek aan Indonesië ‘in dezelfde bewoordingen als Japan’ spijt te betuigen voor het ‘Nederlandse optreden tijdens de koloniale periode’, omdat er niet met twee maten gemeten zou moeten worden.¹⁰² De reacties op dit televisieoptreden waren enigszins voorspelbaar. Zo lieten diverse veteranenbewegingen weten niet gediend te zijn van de vergelijking tussen het Nederlandse optreden tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog en de Japanse bezetting in de Tweede Wereldoorlog.¹⁰³ Niet lang daarna nuanceerde Kok zijn woorden door te stellen dat ze geen betrekking hadden op het optreden van individuele Indiëveteranen.¹⁰⁴

Het staatsbezoek van koningin Beatrix aan Indonesië toont aan dat de Nederlandse regering erg voorzichtig is in haar omgang met Indonesië en het koloniale verleden. De Nederlandse bestuurders lijken constant op eieren te lopen om de staat Indonesië niet voor het hoofd te stoten. Tevens heeft de Nederlandse regering meer erkenning voor de Indiëveteranen in vergelijking met de kwestie-Princen, mogelijk met de electorale kosten van het aanbieden van excuses of overige vormen van een beleid van berouw in het achterhoofd. Deze

---

⁹⁹ Jan Tromp, “Indonesië-rede Beatrix bijna onmogelijke opgave,” *de Volkskrant*, 23 augustus 1995, bezocht op 20 november 2016.

¹⁰⁰ Auteur onbekend, “Zeven veteranen volgen Beatrix naar Indonesië,” *de Volkskrant*, 19 juli 1995, bezocht op 20 november 2016.

¹⁰¹ Jan Hoedeman, “‘Kok hield excuus tegen van Beatrix’; Vorstin wilde gebaar maken naar Indonesië,” *de Volkskrant*, 23 april 2005, bezocht op 22 november 2016.

¹⁰² Auteur onbekend, “Kok wil spijt betuigen aan Indonesië voor koloniale periode,” *NRC Handelsblad*, 26 februari, bezocht op 24 maart 2017.

¹⁰³ Auteur onbekend, “Kok bereid spijt te betuigen aan Indonesië,” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 26 februari 2000, bezocht op 24 maart 2017.

¹⁰⁴ Auteur onbekend, “Excuus Kok afgezwakt,” *NRC Handelsblad*, 2 maart 2000, bezocht op 24 maart 2017.

Nederlandse terughoudendheid lijkt deels te zijn ingegeven door het maatschappelijke debat rondom Poncke Princen van het jaar ervoor.

Een andere interessante constatering is de houding van de politici Pronk en Deetman, die beiden pleiten voor een beleid van berouw in de vorm van een publiek debat over het koloniale verleden. Beide politici worden echter teruggefloten door hun politieke partij, respectievelijk de PvdA en het CDA. Hierbij weegt het electoraal belang van het tevreden houden van de Indonesische regering en de Nederlandse Indiëveteranen wellicht zwaarder dan de persoonlijke idealen van Pronk en Deetman. Tot slot blijkt uit het staatsbezoek dat Indonesië zelf geen excuses of een andere vorm van berouw ambieert. Dit standpunt lijkt mede te zijn ingegeven doordat de Indonesische regering niet zit te wachten op een maatschappelijk debat over mensenrechtenschendingen. Daarnaast lijkt de Nederlandse regering vooral op zoek naar stabiliteit en meer economische samenwerking in haar relatie met Indonesië. Ook vanuit deze hoek is er dus weinig stimulans voor de Nederlandse regering voor een beleid van berouw.

2.4 De bilaterale betrekkingen met Indonesië

De bilaterale betrekkingen met Indonesië zijn eveneens van invloed op de omgang van de Nederlandse overheid met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Deze relatie is sinds het einde van de koloniale periode uiterst broos, waarbij Nederland vrijwel constant op eieren moet lopen om Indonesië maar niet tegen de haren in te strijken. Zo werden de diplomatieke betrekkingen tussen 1958 en 1963 zelfs tijdelijk stopgezet vanwege het onderlinge conflict over Nieuw-Guinea. In de jaren negentig kwamen de twee staten in maart 1992 opnieuw tot een conflict, vanwege kritiek van minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk op het mensenrechtenbeleid in Indonesië. Nadat Nederland de ontwikkelingshulp eind 1991 tijdelijk stopzette wegens mensenrechtenschendingen door de Indonesische regering, zette de regering-Soeharto de Nederlandse hulp begin 1992 definitief stop door te bedanken voor ‘die grijpstuiver’ van de voormalige kolonisator.¹⁰⁵

Sindsdien voerde Nederland geen eenduidig beleid jegens Indonesië.¹⁰⁶ Enerzijds stonden het kabinet-Lubbers III en het kabinet-Kok I achter de kritiek op de mensenrechtenschendingen in Indonesië en wilde men op dit beleidsthema geen centimeter prijsgeven. Anderzijds wilde Nederland de bilaterale relatie met Indonesië niet verder onder

---

¹⁰⁵ Auteur onbekend, “Indonesiërs bedanken voor ‘die grijpstuiver,’” *NRC Handelsblad*, 26 maart 1992, bezocht op 25 maart 2016.

¹⁰⁶ Gert Oostindie en Henk Schulte Nordholt, “Nederland en zijn koloniale verleden: moeizame overgang van dekolonisatie naar buitenlands beleid,” *Internationale Spectator* 60, nr. 11 (november 2006): 574.

druk zetten, met name omdat de economische samenwerking tussen beide landen in de jaren negentig tot bloei komt.¹⁰⁷ In zekere zin is dit een perfect voorbeeld van de spanning tussen de koopman en de dominee, twee archetypen die Nederland vaak laat terugkomen in zijn buitenlandbeleid.

Deze tweeslachtigheid komt sterk terug in het staatsbezoek van koningin Beatrix aan Indonesië in augustus 1995. Dit bezoek kon uiteindelijk worden beschouwd als een klein succes voor de onderlinge betrekkingen. De relatie met Indonesië bleef weliswaar stroef, maar tegelijkertijd werd de regering-Soeharto niet verder voor het hoofd gestoten en leverde de bijbehorende handelsmissie een explosie aan orders op.¹⁰⁸ De betrekkingen met Indonesië verbeterden daarentegen pas echt vanaf 1998. De oorzaken hiervoor waren het vertrek van Soeharto in dat jaar, het herstel van de ontwikkelingshulp door Indonesië en het aantreden van de democratisch gekozen president Wahid een jaar later.¹⁰⁹ Vanaf 1998 werden de economische banden tussen Nederland en Indonesië dan ook verder aangehaald en geïntensiveerd, om Indonesië te ondersteunen met de democratische transitie en de economische wederopbouw na het vertrek van Soeharto.¹¹⁰

Het is duidelijk dat, vanuit Indonesisch perspectief, de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog nauwelijks een rol van betekenis speelt in de onderlinge betrekkingen met Nederland. Veelzeggend is de reactie van de ceremoniemeester van de vijftigjarige onafhankelijkheidsviering in 1995, nadat hij door een Nederlandse journalist werd gevraagd waarom Indonesië geen excuses van Nederland wenst: ‘Nederlanders, dit is aan jullie, dit is een zaak van jullie eigen geweten’.¹¹¹ Mogelijk is deze houding van Indonesië ingegeven door de vrees dat een Nederlands beleid van berouw wellicht kritiek op de mensenrechtenschendingen in Indonesië tot gevolg heeft. Zolang Nederland zelf het boetekleed nog niet heeft aangetrokken, functioneert de onafhankelijkheidsoorlog immers als een mogelijke stok voor de voormalige kolonie om de voormalige kolonisator mee te slaan. Doordat Indonesië niet uit is op een beleid van berouw van Nederland jegens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog en het koloniale verleden in het algemeen, zal Nederland daarom altijd voorzichtig moeten zijn met het uiten van kritiek op mensenrechtenschendingen door de Indonesische regering.

---

¹⁰⁷ Joop de Jong, “Postkoloniale depressies en speciale banden. De Nederlands-Indonesische relaties 1949-1999,” in *Uit Indonesië: de erfenis van de soevereiniteitsoverdracht*, red. Martin Elands (Den Haag: Sdu Uitgevers, 2000), 39-43.

¹⁰⁸ Idem, 42.

¹⁰⁹ Hans Docter en Peter van Tuijl, “Indonesië: een zware test voor nieuwe Nederlandse ontwikkelingshulp,” *Internationale Spectator* 56, nr. 2 (februari 2002): 91.

¹¹⁰ TK 1999 – 2000, 26 049, nr. 28. Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking, 12-13.

¹¹¹ Dirk Vlasblom, “‘Indonesië is jùllie gewetensprobleem’; Ceremoniemeester over staatsbezoek van koningin,” *NRC Handelsblad*, 22 juli 1995, bezocht op 3 juli 2017.

Hoofdstuk 3 – De periode 2002-2012

In dit hoofdstuk kijk ik naar de ontwikkelingen die plaatsvinden gedurende de vier kabinetten onder minister-president Balkenende en tijdens het eerste kabinet-Rutte. Wederom heb ik hierbij aandacht voor het activisme van de vier actoren, het optreden van de Nederlandse regering en voor de omgang van de vier actoren en de Nederlandse regering met gebeurtenissen die betrekking hebben op de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. De meest voorname gebeurtenissen in deze periode zijn de speech van minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot in 2005 en de rechtszaak die tegen de Nederlandse staat wordt aangespannen vanwege het Nederlandse militaire optreden in het Indonesische dorpje Rawagede in 1947. Aan de hand van deze gebeurtenissen en andere ontwikkelingen probeer ik de relatieve terughoudendheid van de Nederlandse regering te analyseren en te verklaren.

3.1 De betrekkingen met Indonesië

Aan het begin van de eenentwintigste eeuw werd het Nederlandse beleid jegens Indonesië van het tweede kabinet-Kok doorgezet en geïntensiveerd. Dit beleid bestond uit twee pijlers, verdeeld over het ministerie van Ontwikkelingssamenwerking en het ministerie van Economische Zaken. Voor het ministerie van Ontwikkelingssamenwerking stond de relatie met Indonesië in de periode 2000-2004 in het teken van ondersteuning van het democratische transitieproces.¹¹² Vervolgens werd Indonesië in 2004 gekozen tot een van de 36 OS-partnerlanden. Dit waren landen waar Nederland extra aandacht aan besteedde in haar ontwikkelingshulpbeleid. Voor het ministerie van Economische Zaken was Indonesië een interessante gesprekspartner, aangezien zij het meest invloedrijke land was binnen de ASEAN. Daarom werd Indonesië beschouwd als gateway naar Zuidoost-Azië voor het Nederlandse bedrijfsleven. Bovendien was Indonesië gezien de grote afzetmarkt en groeiende economie een interessante handelspartner.¹¹³

Een opmerkelijke gebeurtenis in de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Indonesië vond plaats in 2005. Dat jaar vierde Indonesië het jubileum van zestig jaar onafhankelijkheid, en net als tien jaar eerder werd deze viering onderwerp van debat in Nederland. Waar het bezoek van koningin Beatrix in 1995 in de schaduw stond van de kwestie-Princen en haar afwezigheid op de onafhankelijkheidsdag zelf, koos het kabinet-Balkenende II

---

¹¹² Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Beleidsnotitie Indonesië – Vormgeving van een bilaterale samenwerkingsrealiteit met Indonesië voor de periode 2006-2010*, 6.

¹¹³ Rijksoverheid. *Multi Annual Strategic Plan (2014-2017) – Indonesia*, bezocht op 21 april 2017, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2014/02/05/meerjarige-strategische-plannen-mjsp-2014-2017/indonesia-multi-annual-strategic-plan-2014-2017.pdf>, p.4.

voor een meer diplomatieke maar tegelijkertijd meer ambitieuze aanpak. Spil in deze benadering was Ben Bot, toenmalig minister van Buitenlandse Zaken. De avond voorafgaand aan de Indonesische onafhankelijkheidsviering hield Bot een indrukwekkende speech op het Indonesische ministerie van Buitenlandse Zaken. Namens de Nederlandse regering sprak hij de politieke en morele aanvaarding uit van 17 augustus 1945 als onafhankelijkheidsdatum van Indonesië.¹¹⁴ Daarnaast had Nederland, door de grootschalige militaire inzet tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, destijds aan ‘de verkeerde kant van de geschiedenis’ gestaan. Bot sprak dan ook zijn ‘diepe spijt’ uit voor het lijden dat Nederland in de onafhankelijkheidsoorlog heeft veroorzaakt.

Wat wilde Bot nu exact bereiken met deze woorden? De speech van Bot had een behoorlijk retorische impact, maar feitelijk betekenden zijn woorden weinig. Door te spreken over ‘politieke en morele aanvaarding’ in plaats van erkenning, veranderde er immers niets in het regeringsstandpunt ten opzichte van tien jaar eerder. Toen had de regering ook benadrukt dat zij de onafhankelijkheidsdatum van 17 augustus 1945 *de facto* reeds had aanvaard. Enkel doordat deze woorden werden uitgesproken voor een groot publiek en door de aanwezigheid van Bot op de onafhankelijkheidsdag zelf, werd een nieuwe en logische stap gezet in de aanvaarding voor de bühne. De woorden van Bot hadden verder geen juridische gevolgen, aangezien hij geen excuses had aangeboden. Het aanbieden van excuses impliceert immers een zekere mate van schuld, waar dit bij spijt niet het geval is. Daarnaast was er sprake van een diplomatieke spijtbetuiging, omdat zij werd aangeboden aan de Indonesische staat en niet direct aan slachtoffers of nabestaanden.

Hoewel de Nederlandse media uitgebreid berichtten over de spijtbetuiging en de politieke en morele aanvaarding door de minister, was dit niet het doel dat de minister met zijn speech voor ogen had. De ambitie van Bot was om tot een verzoening te komen met Indonesië, dat sinds 1998 een andere koers was gaan varen sinds het einde van het regime van Soeharto. Door een stap te zetten richting Indonesië trachtte Bot een streep te zetten onder het verleden en voortaan het verleden in de onderlinge betrekkingen te laten rusten. Op deze manier zouden beide landen in de onderlinge betrekkingen de nadruk op de toekomst kunnen leggen. Ook in zijn brief aan de Tweede Kamer sprak Bot over de ‘afsluiting van een hoofdstuk’, zodat de

---

¹¹⁴Letterlijk sprak Bot het volgende: *through my presence the Dutch government expresses its political and moral acceptance of the Proklamasi, the date the Republic of Indonesia declared independence. Speech by Minister Bot on the 60th anniversary of the Republic of Indonesia’s independence declaration,* *Indonesian-Dutch Relationship*, 21 oktober 2009, bezocht op 3 oktober 2016, <http://bit.ly/2dj0m4x>.

relatie tussen Nederland en Indonesië ‘weer een toekomstgerichte’ zou kunnen zijn.¹¹⁵ In zijn speech maakte minister zo min mogelijk woorden vuil aan het verleden, om vervolgens de nadruk te leggen op verzoening, vriendschap en de toekomst. Daarbij probeerde hij de Nederlandse inzet niet in een kwader daglicht te zetten dan strikt noodzakelijk en werden de oorlog of de politioele acties nergens bij naam genoemd. Deze houding komt ook terug in zijn beantwoording van Kamervragen rondom de erkenning van Indiëveteranen. Hierin stelt Bot dat zijn toespraak draaide om de politieke keuzes van destijds, en niet om de inzet van militaire middelen.¹¹⁶

Dan rest de vraag waarom de Nederlandse regering tien jaar eerder niet bereid was om deze stap te zetten. In zekere zin had minister Bot in 2005 de wind mee. Zo speelde het vraagstuk rondom Poncke Princen niet. Hierdoor was de houding van de Nederlandse regering ten aanzien van het verleden in Indonesië in 1995 al langere tijd onderwerp van discussie. Bovendien stonden de veteranen destijds extra kritisch tegenover iedere uitspraak over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog van een politicus. Daarnaast was Bot zelf van Nederlands-Indische afkomst en had hij de Tweede Wereldoorlog deels doorgebracht in een Jappenkamp. Hierdoor leek hij als persoon goed te liggen bij de Indische Nederlanders en bij de Indiëveteranen. Dit ging zeker op in vergelijking met zijn voorganger Van Mierlo, die door zijn positieve houding jegens Princen weinig goeds kon doen bij deze twee gemeenschappen.

Toch speelden ook in 2005 een aantal kwesties in de Nederlands-Indonesische betrekkingen waar Bot uiterst voorzichtig mee om moest gaan. De relatie met Indonesië was nog altijd uiterst broos, zoals onder andere bleek uit het voorzichtige Nederlandse optreden rondom de moord op een Indonesische mensenrechtenactivist.¹¹⁷ Een studie naar de mogelijke politieke fraude bij de definitieve aansluiting van Nieuw-Guinea bij Indonesië (1969) zorgde indertijd bovendien voor extra diplomatieke spanning.¹¹⁸ Dit rapport, uitgevoerd in opdracht van Buitenlandse Zaken, werd door Indonesië beschouwd als Nederlandse inmenging met binnenlandse aangelegenheden. Door het academische karakter van de studie te benadrukken en verder geen actie te ondernemen trachtte Bot de gemoederen destijds te kalmeren.

---

¹¹⁵ TK, vergaderjaar 2004 – 2005, 26 049, nr. 48. Brief van de minister van Buitenlandse Zaken. 30 augustus 2005.

¹¹⁶ TK, vergaderjaar 2004 – 2005, 2377, “Vragen van de leden Van Baalen en Veenendaal (beiden VVD) aan de minister van Buitenlandse Zaken over blijvende erkenning voor Indië-veteranen.” 9 september 2005.

¹¹⁷ Auteur onbekend, “Bot: vertrouwen op onafhankelijk onderzoek dood Munir,” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 30 november 2004, bezocht op 8 april 2017.

¹¹⁸ Auteur onbekend, “De relatie met Jakarta gaat voor de Papoea’s,” *Trouw*, 16 november 2006, bezocht op 8 april 2017.

De Nederlandse benadering in 2005 was verder uiterst voorzichtig en diplomatiek. Wellicht was dit een les die de regering had getrokken uit de maatschappelijke onrust van tien jaar eerder. Zo hield Bot een dag voor zijn speech in Indonesië een herdenkingstoespraak bij de jaarlijkse herdenking van de capitulatie van Japan. In deze toespraak maakte Bot reeds bekend welke boodschap hij zou verkondigen in Jakarta. Daarbij vroeg hij om begrip van de Indische Nederlanders en de Indiëveteranen. Feitelijk hadden zij geen tijd om in verzet te komen, aangezien Bot zijn speech in Jakarta minder dan 24 uur later zou houden.

De Indiëveteranen waren in potentie de grootste tegenstanders van de boodschap van minister Bot. Daarom had de Nederlandse regering in de aanloop naar de speech van Bot extra aandacht aan hen besteed. Enige maanden voor het bezoek aan Indonesië had de minister een aantal leiders van de veteranenbeweging in vertrouwen genomen, om te peilen hoe hun leden zouden reageren op zijn speech.¹¹⁹ Daarnaast had het kabinet-Balkenende II relatief veel belangstelling voor de veteranenbeweging in Nederland. Zo vond in 2005 de eerste Veteranendag plaats, waar vicepremier Zalm namens het kabinet een toespraak hield. Daarnaast was minister-president Jan Peter Balkenende aanwezig bij de jaarlijkse herdenking bij het Nationaal Indië-monument in september dat jaar. De aanwezigheid van de premier was opmerkelijk, aangezien in voorgaande jaren de minister of staatssecretaris van Defensie steeds de hoogste regeringsafgevaardigde was geweest. In zijn toespraak voor de Indiëveteranen stipte Balkende de spijtbetuiging van Bot kort aan, om vervolgens zijn diepe respect uit te spreken voor de Indiëveteranen en de Nederlandse veteranenbeweging als geheel.¹²⁰ Uiteraard kon de regering niet om de boodschap van Bot heen, aangezien de minister zijn uitspraken slechts drie weken voor de herdenking had gedaan. Door uitgerekend de premier deze mededeling op een voorzichtige manier te laten brengen, werden de veteranen zo voorzichtig mogelijk benaderd.

De reacties op het optreden van Bot in Indonesië en de algehele aanpak van de regering waren over het algemeen positief. NIOD-directeur Hans Blom kwalificeerde de uitlatingen van Bot als een stap in de normalisering van de betrekkingen met Indonesië.¹²¹ De stemmen vanuit de veteranenbeweging varieerden van gelaten tot positief. Zo was de voorzitter van het Veteranenplatform positief over het voorstel van Bot om de visie op de toekomst te richten.¹²² Enkel de Vereniging Oud Militaire Indiëgangers liet weten niet blij te zijn met de aanwezigheid

---

¹¹⁹ Eric Vrijns, "Indonesië: Stille kracht Ben Bot," *Elsevier*, 27 augustus 2005, bezocht op 8 april 2017.

¹²⁰ "Toespraak minister-president Jan Peter Balkenende 2005," Nationaal Indië-monument, bezocht op 9 april 2017, <http://www.nim-roermond.nl/toespraken/balkenende2005.htm>.

¹²¹ Auteur onbekend, "Lof voor spijtbetuiging Bot over republiek Indonesië," *Het Financieele Dagblad*, 16 augustus 2005, bezocht op 8 april 2017.

¹²² Auteur onbekend, "Bijval voor aanvaarding datum republiek," *De Telegraaf*, 16 augustus 2005, bezocht op 8 april 2017.

van de minister bij de Indonesische onafhankelijkheidsdag, omdat Bot hiermee het optreden van de Indiëveteranen zou wegzetten als nutteloos.¹²³

Het parlement reageerde grotendeels positief op de aanpak van het kabinet-Balkenende II. Wel wezen de Kamerleden Van Baalen en Veenendaal (VVD) en het onafhankelijke lid-Nawijn over de gevolgen van dit standpunt voor de visie van de regering op de Indiëveteranen. Bot liet echter weten dat zijn spijtbetuiging sloeg op de politieke keuzes van destijds. Zijn speech moest dan ook niet als kritiek op de Nederlandse militairen worden opgevat, en het optreden van de Nederlandse militairen van destijds stond wat Bot betreft dan ook niet ter discussie.¹²⁴ De SP was de meest kritische politieke partij, zo bleek uit een open brief van Tweede Kamerlid Krista van Velzen. In haar ogen was de ‘dubbelhartige houding’ ten aanzien van de onafhankelijkheidsdatum van Indonesië en de voorzichtige benadering van de veteranen onnodig.¹²⁵ Het optreden van Bot ging voor de SP dan ook niet ver genoeg. Van Velzen riep de minister op om 17 augustus alsnog te erkennen als de officiële onafhankelijkheidsdag van Indonesië, en om namens de Nederlandse regering excuses aan te bieden aan de Indonesische bevolking voor het leed dat zij zou hebben ondervonden door de onafhankelijkheidsoorlog.

De Indonesische minister van Buitenlandse Zaken liet weten dat zijn regering niet om deze spijtbetuiging had gevraagd.¹²⁶ Toch werd de boodschap van Bot ook door de Indonesiërs aanvaard. Een mogelijke reden hiervoor is dat ook zij belang hadden bij een blik op de toekomst. Te veel aandacht op het verleden en het actief claimen van een politics of regret door de Nederlandse regering zou uiteindelijk kunnen leiden tot ongewenste aandacht voor de zwarte bladzijden uit het eigen verleden. Voorbeelden hiervan zijn de Bersiap-periode, de anticommunistische zuiveringen uit de jaren zestig en meer recente mensenrechtenschendingen in onder andere Oost-Timor. Door samen met Nederland een streep te zetten onder het verleden kon ook Indonesië haar aandacht vestigen op economische samenwerking in het heden en de toekomst. Het bezoek van Bot werd na afloop door de Indonesische president Yudhoyono dan ook gekwalificeerd als ‘een historische stap’ in de relatie tussen beide landen, waarmee de weg voor beide landen verder vrij werd gemaakt om zich gezamenlijk op de toekomst te richten.¹²⁷

---

¹²³ Joop de Jong, “Schijndebat Indonesië behoeft nuchterheid,” *de Volkskrant*, 12 augustus 2005, bezocht op 8 april 2017.

¹²⁴ TK, vergaderjaar 2005-2006, “Vragen van de leden Van Baalen en Veenendaal,” 9 september 2005.

¹²⁵ Krista van Velzen, “Open brief aan minister Bot: Erken datum Indonesische Onafhankelijkheid,” 5 augustus 2005, bezocht op 9 april 2017, <https://www.sp.nl/nieuws/2005/08/open-brief-aan-minister-bot-erken-datum-indonesische-onafhankelijkheid>.

¹²⁶ Paul Jansen, “‘Nooit om excuses gevraagd,’” *De Telegraaf*, 13 augustus 2005, bezocht op 8 april 2017.

¹²⁷ TK, vergaderjaar 2004 – 2005, 26 049, nr. 49, “Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking,” 14 november 2005.

Sindsdien is de blik op de toekomst leidend in de bilaterale betrekkingen tussen Nederland en Indonesië. Dat neemt overigens niet weg dat de relatie nog altijd moeizaam is en een behoorlijke spanning kent. Zo incasseerde de relatie een forse deuk nadat het staatsbezoek van de Indonesische president Yudhoyono aan Nederland in 2010 op het allerlaatste moment door Indonesië werd afgezegd. De aanleiding hiervoor was een kort geding dat de Zuid-Molukse regering-in-ballingschap tegen de president had aangespannen.¹²⁸ Ook vanuit het Nederlandse parlement worden de betrekkingen nog altijd met een kritische blik gadegeslagen, hoofdzakelijk vanwege de mensenrechtenschendingen in Indonesië. Een goed voorbeeld hiervan was de voorgenomen verkoop van Nederlandse tanks aan Indonesië in 2012. Deze levering ging uiteindelijk niet door omdat een meerderheid van de Tweede Kamer niet akkoord ging met het leveren van wapens aan een regering die nog regelmatig de mensenrechten schond.¹²⁹

De speech van Bot staan in zekere zin symbool voor een voorzichtige maar effectieve benadering van Indonesië door de Nederlandse regering. Zeker sinds het vertrek van Soeharto zijn beide staten gebaat bij een stabiele relatie die in het teken staat van de onderlinge handel. Daarbij zou een beleid van berouw de economische belangen van beide staten enkel in de weg staan. Hoewel de speech van Bot zelf werd geprezen, is het allesbehalve een grote stap richting meer berouw. De toespraak staat meer in het kader van deze diplomatieke aanpak waarbij geen enkele stakeholder tekort wordt gedaan, met als einddoel een streep onder het verleden en een blik op de toekomst.

Vooraf de diplomatieke aanpak van de groep Indiëveteranen dient bij de aanpak van het kabinet-Balkenende II benoemd te worden. Waarschijnlijk is deze ingegeven om een publiek debat rondom als rondom kwestie Princen te voorkomen. Mede door deze voorzichtige benadering, maar waarschijnlijk ook door de hoge leeftijd van de Indiëveteranen, kreeg het optreden van Bot niet veel kritiek uit de hoek van de Indiëgangers. Daarnaast nam de SP voor het eerst in deze discussie een uitgesproken standpunt in. Waar de socialisten in de jaren negentig weinig van zich lieten horen in het debat over de omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, is zij rondom de toespraak van Bot de enige partij die zich hard maakt voor een beleid van berouw. Zelfs GroenLinks, de politieke partij die zich in de jaren negentig inzet voor een *politics of regret*, blijft stil rondom het optreden van Bot. Dat verandert echter als de Indonesische slachtoffers in beweging komen.

---

¹²⁸ Mark Kranenburg en Elske Schouten, "Yudhoyono toont zijn trots en blijft thuis," *NRC Handelsblad*, 6 oktober 2010, bezocht op 9 april 2016.

¹²⁹ TK, vergaderjaar 2011 – 2012, 22 054, nr. 200, verslag van het AO Wapenexportbeleid. 24 juli 2012, 2-6.

3.2 De casus-Rawagede

De actor die tot 2005 weinig van zich had laten horen in de kwestie van de Nederlandse omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog waren de Indonesische slachtoffers en de directe nabestaanden. Hoewel er tot dan toe wel pogingen waren gedaan om aandacht en erkenning te krijgen voor deze slachtoffers, ging de aandacht na een korte golf van verontwaardiging altijd vrij snel weer liggen. Voorbeelden zijn het Pamflet van Wamel (1994), waarin een Indiëveteraan anoniem opriep tot actie om het boetekleed aan te trekken, en de documentaire *Excessen van Rawagede*, waarin RTL 4 aandacht besteedde aan de excessen die in 1947 in het Indonesische dorpje Rawagede plaatsvonden.¹³⁰ Naar aanleiding van deze documentaire werden in augustus 1995 Kamervragen gesteld over het Nederlandse optreden en de bereidheid van de regering tot nader onderzoek. Toenmalig minister van Justitie Winnie Sorgdrager antwoordde dat de documentaire geen nieuwe feiten aan het licht bracht die nog niet eerder in een VN-rapport uit 1948 en in de Excessennota werden genoemd.¹³¹ Deze feiten waren rondom de Excessennota reeds behandeld in de Tweede Kamer, waardoor de minister nader onderzoek niet meer zinvol achtte. Eventuele vervolging van deze misdrijven was vanwege verjaring bovendien niet meer mogelijk.

Met de oprichting van het *Komite Utang Kehormatan Belanda* kwam er vanaf 2005 echter meer aandacht voor de Indonesische slachtoffers. De Nederlandse afdeling van deze organisatie, het Comité Nederlandse Ereschulden, probeert de belangen te behartigen van de Indonesische slachtoffers van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. De voornaamste doelstellingen van deze organisatie zijn het verkrijgen van erkenning door de Nederlandse regering voor de Indonesische slachtoffers en hun leed, een volmondig excuus van de Nederlandse regering aan het gehele Indonesische volk en juridische erkenning van de ‘juiste onafhankelijkheidsdatum’ van 17 augustus 1945.¹³² De naam van de stichting is veelzeggend, gezien de overeenkomst met de *Stichting Japanse Ereschulden* - de organisatie die opkomt voor de belangen van de Nederlandse slachtoffers door de Japanse bezetting van voormalig Nederlands-Indië. Het Comité kwam vooral in de belangstelling van de nationale media door de inzet van voorzitter Jeffrey Pondaag, een geboren Indonesiër die op zestienjarige leeftijd verhuisde naar Nederland. Als voorzitter van het Comité kan hij dan ook gezien worden als de

---

¹³⁰ “Pamflet van Wamel,” Rawagedeh – de feiten, bezocht op 23 april 2017, <http://www.rawahgedeh-feiten.nl/pamflet-van-wamel/>.

¹³¹ TK, vergaderjaar 1994-1995. “Vragen van de leden Blaauw (VVD), Hillen (CDA), Dijksma (PvdA) en Roethof (D66) over de gebeurtenissen in het Westjavaanse dorp Rawagedeh.” 6 september 1995, 2449.

¹³² “Yayasan K.U.K.B.,” Komite Utang Kehormatan Belanda, bezocht op 8 april 2016, <http://www.kukb.nl/main.php?id=2>.

voornaamste belangenbehartiger van de nog levende Indonesische slachtoffers, die gezien hun hoge leeftijd en fysieke afstand vrijwel geen contact hebben met de Nederlandse samenleving. Door de oprichting van dit Comité spreekt de groep Indonesische slachtoffers in de Nederlandse media met een mond, en heeft zij een drietal duidelijke doelstellingen voor ogen. Hiermee voldoet zij aan de voorwaarde van een goede samenhang binnen de slachtoffergemeenschap.

Op 11 december 2007, exact zestig jaar na het bloedbad in Rawagede, presenteerde het Comité een petitie aan de Tweede Kamer. Hierin riep zij de Kamer op tot agendering van erkenning en excuses jegens de Indonesische slachtoffers. Deze petitie werd onder andere gesteund door *Kerk en Vrede* en een aantal oud-Indiëgangsters. Mede vanwege enige media-aandacht voor het Nederlandse optreden in Rawagede, moedigde Kamerlid Van Velzen (SP) niet veel later de minister van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen (CDA) aan tot erkenning van het exces en het doen van een herstelbetaling aan de overlevenden. In zijn repliek wees Verhagen naar de antwoorden van minister Sorgdrager uit 1995, het optreden van minister Bot in 2005 en de aanwezigheid van de Nederlandse ambassadeur bij de herdenkingsplechtigheid in Balongsari – de huidige naam voor Rawagede - in december 2007. Een verdere vorm van spijtbetuyging beschouwde Verhagen als onnodig, aangezien zowel Indonesië als Nederland in 2005 samen een streep hadden gezet onder dit deel van de gezamenlijke geschiedenis.¹³³

Het standpunt van het kabinet-Balkenende III werd verder uiteengezet bij het Kamerdebat over Indonesië in januari 2008. Kamerlid van Velzen riep de regering opnieuw op om de overlevenden van Rawagede financieel te steunen. Minister Verhagen ontraadde deze motie, en wees daarbij op de financiële afspraken die in de loop der tijd waren gemaakt tussen Nederland en Indonesië. Doordat het laatste financiële verdrag tussen Nederland en Indonesië ter compensatie van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog in 2003 afliep, was de verdere compensatie van Indonesische slachtoffers in de ogen van Verhagen een zaak van de Indonesische regering geworden.¹³⁴ Wat betreft de morele verantwoordelijkheid wees Verhagen wederom naar de spijtbetuyging van voormalig minister Bot. Naar aanleiding van deze speech hadden zowel Indonesië als Nederland duidelijk gemaakt dat een discussie over compensatie ‘niet aan de orde [was]’.¹³⁵

Het is echter al snel duidelijk dat het Comité in de Nederlandse samenleving over onvoldoende invloed en medestanders beschikt om echt potten te kunnen breken. In het

---

¹³³ TK, vergaderjaar 2007 – 2008, 1091. “Vragen van het lid Van Velzen (SP) aan de minister van Buitenlandse Zaken over de massamoord in Rawagede in 1947.” 21 januari 2008.

¹³⁴ TK, vergaderjaar 2007 – 2008, “Debat naar aanleiding van een algemeen overleg op 31 januari 2008 over Indonesië,” 31 januari 2008, 3850.

¹³⁵ Ibidem.

Nederlandse parlement zijn enkel de linkse partijen voorstander van een beleid van berouw, en de staat Indonesië is daarnaast niet bereid om de Indonesische slachtoffers te ondersteunen in hun zoektocht naar erkenning. Mede daarom nam in 2008 een groep Indonesische slachtoffers van het exces in Rawagede de advocaten Gert Jan Pulles en Liesbeth Zegveld in de arm. Niet veel later stelden zij de Nederlandse staat aansprakelijk voor de moord op de familieleden van tien Indonesische nabestaanden. De reactie van de Nederlandse regering was wederom uiterst koel. Hoewel de staat liet weten dat zij de standrechtelijke executies in Rawagede in hoge mate betreunde, beriep ook de landsadvocaat zich op verjaring.¹³⁶ Daarbij gebruikte de staat dezelfde argumenten als Verhagen in januari 2008 in zijn reactie op de motie van Van Velzen.¹³⁷ Wel verklaarde de regering open te staan voor een nader overleg met de nabestaanden.

Begin 2009 zette de Nederlandse regering een aantal stappen in de casus-Rawagede. Zo had Minister Verhagen in januari, tijdens zijn bezoek aan Indonesië, een ontmoeting met de nabestaanden van Rawagede. Hierin betuigde hij spijt voor het Nederlandse optreden in 1947. Pondaag was echter allesbehalve tevreden met het optreden van de Nederlandse regering. Hij noemde de houding van Nederland onbeschoft, door de hoogbejaarde weduwen vanuit Balongsari naar Jakarta te laten reizen maar vervolgens geen excuses aan te bieden.¹³⁸ In februari maakte minister van Ontwikkelingssamenwerking Bert Koenders (PvdA) bekend dat de Nederlandse staat 850.000 euro beschikbaar zou stellen voor hulp aan Balongsari.¹³⁹ Deze stap is veelzeggend voor de Nederlandse regering. Blijkbaar had zij wel geld over voor ontwikkelingshulp, maar zat men niet te wachten op een uitspraak van de rechter, mogelijk vanwege de precedentwerking. Aangezien Rawagede een van meerdere ‘excessen’ is uit de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, zou de Nederlandse staat immers meer schadeclaims kunnen verwachten indien de rechter positief zou oordelen over de eis van de slachtoffers.

Advocaat Zegveld noemde dit aanbod van ontwikkelingshulp later het eerste succes in de zaak-Rawagede.¹⁴⁰ Toch waren de advocaten van de Indonesische slachtoffers niet content met het overleg met de Nederlandse staat. Het grootste struikelblok was de weigering van de Nederlandse staat om de ontwikkelingshulp te koppelen aan enige vorm van erkenning voor de wandaden uit het verleden. Daarom werd de Nederlandse staat in december 2009 alsnog

---

¹³⁶ Auteur onbekend, “Onverjaard verleden,” *NRC Handelsblad*, 25 november 2008, bezocht op 9 april 2016.

¹³⁷ TK, vergaderjaar 2007 – 2008, 1091. “Brief van de minister van Buitenlandse zaken aan de vaste commissie Buitenlandse Zaken.” 30 oktober 2008.

¹³⁸ Auteur onbekend, “Verhagen geeft geen excuses Rawagede,” *Nederlands Dagblad*, 15 januari 2009, bezocht op 9 april 2016.

¹³⁹ Auteur onbekend, “Minister Koenders belooft Rawagede ontwikkelingshulp,” *Trouw*, 21 februari 2009, bezocht op 9 april 2016.

¹⁴⁰ Greta Riemersma en Maarten Kools, “‘Ik denk niet in termen van goed of fout’; Oorlogsrecht-advocate Liesbeth Zegveld,” *Vrij Nederland*, 13 oktober 2012, bezocht op 9 april 2016.

aangeklaagd door tien slachtoffers uit Rawagede. De inzet hierbij was financiële compensatie en de erkenning dat de Nederlandse staat destijds onrechtmatig had gehandeld. In de rechtszaak droeg de Nederlandse staat wederom het argument van verjaring aan. Gemeten naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid kwalificeerde de rechtbank dit beroep op verjaring echter als onaanvaardbaar.¹⁴¹ Daarom bepaalde de rechtbank dat de Nederlandse staat aansprakelijk is voor de schade van de nabestaanden. Deze uitspraak kwam voor de slachtoffers als een behoorlijke verrassing. Gezien het gebrek aan jurisprudentie waarbij een beroep op verjaring vanwege een cultureel-historische context was verworpen, had advocate Zegveld aan het begin van de rechtszaak weinig vertrouwen had in een goede afloop.¹⁴²

Vanuit het perspectief van de Nederlandse regering was de uitspraak van de Haagse rechtbank behoorlijk ambivalent. Enerzijds werd de regering behoorlijk op haar vingers getikt. Zo verwees Zegveld in haar pleitnota onder andere naar het beleid van de Nederlandse regering ten opzichte van vervolgingslachtoffers uit Nederlands-Indië en teruggekeerde Joden uit de Tweede Wereldoorlog.¹⁴³ Het kabinet-Kok II had aan deze bevolkingsgroepen lang na dato excuses en schadevergoedingen aangeboden, en zich daarmee onthouden van een beroep op verjaring. Daarnaast stelde de rechtbank dat de staat zelf nog geen streep had willen zetten onder dat deel van de geschiedenis waarvan zowel de executies in Rawagede als nabestaanden van overlevenden van de Tweede Wereldoorlog deel uitmaken.¹⁴⁴ Door zich in de zaak van Rawagede wel te beroepen op verjaring was de regering inconsequent en was er sprake van een ‘discriminatoire en willekeurig beleid’. Het opmerkelijke is dat, zoals rechtsfilosoof Veraart ook opmerkt, de Nederlandse staat hiermee voor het eerst een verband en vergelijking tussen de Tweede Wereldoorlog en (post-)koloniaal onrecht toelaat en accepteert.¹⁴⁵

Tegelijkertijd benadrukte de rechtbank de uitzonderlijkheid van de casus-Rawagede. Als de geschiedenis ons echter iets leert is dat deze zaak lang niet de enige misstap is geweest in het Nederlandse optreden gedurende de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Door de uitzonderlijkheid te benadrukken is de uitspraak van deze rechtszaak enkel van toepassing op deze specifieke zaak, en niet op andere misstanden binnen het Nederlandse optreden in de

---

¹⁴¹ Rechtbank 's-Gravenhage, “Uitspraak Rawagede – ECLI:NL:RBSGR:2011:BS8793,” 14 september 2011, <http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBSGR:2011:BS8793>, zie punten 4.14 t/m 4.17.

¹⁴² Nicole Lucas en George Marlet, “‘Mijn missie is nog niet af,’” *Trouw*, 24 september 2011, bezocht op 9 april 2017.

¹⁴³ “Pleidooi nabestaanden Rawagede,” Prakken d’Oliveira, gepubliceerd op 24 juni 2011, bezocht op 12 april 2017, http://www.prakkendoliveira.nl/user/file/110624_pleidooi.pdf, punten 122 – 136.

¹⁴⁴ Uitspraak Rawagede, punt 4.16

¹⁴⁵ Wouter Veraart, “Uitzondering of precedent? De historische dubbelzinnigheid van de Rawagede-uitspraak,” *Ars Aequi* 61, nr. 4 (april 2012), 252-255.

Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.¹⁴⁶ Daarnaast bleef het beroep op verjaring door de Nederlandse staat wel overeind in het geval van kinderen van overledenen, terwijl in de gangbare definities in het internationaal recht ook kinderen onder de term slachtoffers vallen. Door deze argumentatie van de rechtbank kan de uitspraak vooral als een uitzondering worden gezien, en niet zozeer als een precedent voor eventuele andere zaken van wandaden door de Nederlandse staat in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Dit blijkt later ook uit de rechtszaken tegen de Nederlandse staat over de executies op Zuid-Sulawesi in 1947. Hierbij worden kinderen in het laatste vonnis ook als slachtoffer beschouwd.¹⁴⁷

Na de uitspraak van de rechter lag de bal bij het kabinet-Rutte I. Al gauw werd duidelijk dat zij vooral zo min mogelijk ruchtbaarheid wilde geven aan de zaak. De regering koos om niet in beroep te gaan en trof relatief snel een schikking met de slachtoffers. Opmerkelijk is dat de Nederlandse ambassadeur namens de staat excuses aanbood voor het bloedbad in Rawagede, terwijl dit geen onderdeel was van de gerechtelijke uitspraak. Anderzijds had deze uitspraak geen verregaande juridische gevolgen, aangezien er reeds een financiële schikking was getroffen met de slachtoffers. Ook was er door de Tweede Kamerleden Van Bommel (SP) en Peters (GroenLinks) gevraagd om excuses door de Nederlandse staat. Daarnaast had het aanbieden van enkel een schikking, zonder spijt of excuses, nog altijd door de slachtoffers verworpen kunnen worden op basis van het bloedgeldargument. In feite probeerde de Nederlandse regering de zaak zo goed mogelijk af te handelen, zonder dat daarbij te veel aandacht werd besteed aan de algehele omgang met het koloniale verleden. De reactie van VVD-Kamerlid Han ten Broeke was dan ook veelzeggend: “Ik hoop dat met dit officiële excuus [...] de nabestaanden de genoegdoening vinden waarnaar men zoekt en dat deze beladen periode kan worden afgesloten.”¹⁴⁸

De Indiëveteranen reageerden relatief gelaten op de uitspraak in de casus-Rawagede, al is er wel een zekere bitterheid te bespeuren in de reacties van de verenigingen die opkomen voor de belangen van de Indiëgangers. Zo wees onder andere de weduwe van generaal Spoor in haar reactie op de uitspraak in de Rawagede-zaak meermaals op de houding van de Nederlandse staat in de backpay-kwestie, waar Nederlandse gedupeerden nog altijd wachtten

---

¹⁴⁶ Chris Lorenz, “De Nederlandse koloniale herinnering en de universele mensenrechten: de casus ‘Rawagede,’” *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128, nr. 1 (2015), 124.

¹⁴⁷ Willem van Ewijk, “Staat aansprakelijk voor schade ‘kinderen Sulawesi,’” *de Volkskrant*, 11 maart 2015, bezocht op 9 april 2017.

¹⁴⁸ Ilona de Ruyter, “Kamer blij met excuses en schikking Rawagede,” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 5 december 2011, bezocht op 6 april 2017.

op een redelijke vergoeding van de Nederlandse overheid.¹⁴⁹ Daarnaast wezen kritische veteranen op het optreden van de Indonesiërs tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog en de Bersiap-periode die daaraan voorafging. Een bestuurslid van de bond van Indiëveteranen liet bijvoorbeeld weten dat alle Indiëveteranen zich door de uitspraak voelden aangesproken, terwijl zij geen excuses kregen van de Indonesische overheid voor eventuele Indonesische oorlogsmisdaden.¹⁵⁰ Over het algemeen lieten veteranen echter weten dat zij het verleden liever lieten rusten. Hiermee was hun reactie zeer berustend, zeker in vergelijking met de mediaoptredens rondom de kwestie-Princen en het bezoek van koningin Beatrix aan Indonesië.

In het parlement hielden vooral de linkse partijen zich bezig met de omgang van de regering met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Hierbij was de kwestie-Rawagede een voornaam onderwerp, al deed de regering daar gedurende de rechtszaak geen uitspraken over. Een tweede onderwerp dat meermaals werd aangekaart in de Tweede Kamer in deze periode is de noodzaak van meer onderzoek naar het Nederlandse optreden in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Zo vroeg SP-Kamerlid Harry van Bommel de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Ronald Plasterk (PvdA) eind 2008 of extra wetenschappelijk onderzoek naar het Nederlandse optreden in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog in zijn ogen noodzakelijk was. In oktober 2011 stelde Kamerlid Frans Timmermans (PvdA) een soortgelijke vraag aan minister van Buitenlandse Zaken, Uri Rosenthal (VVD). Beide keren benadrukten de ministers dat de overheid geen rol voor zichzelf ziet weggelegd bij het starten van nieuw wetenschappelijk onderzoek naar deze periode.

Door de entree van de Indonesische slachtoffers krijgt het publieke debat over de Nederlandse omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog een extra dimensie. Al snel wordt echter duidelijk dat het Comité Nederlandse Ereschulden over onvoldoende invloed beschikt om daadwerkelijk een bres te slaan in de terughoudendheid van de Nederlandse regering. Daarnaast zijn er in de politieke en maatschappelijke fora niet genoeg medestanders te vinden om druk uit te oefenen op de Nederlandse regering, mede doordat de staat Indonesië niet bereid is om de Indonesische slachtoffers bij te staan. Daarom besluit een groep slachtoffers om een tweetal advocaten in de hand te nemen die gespecialiseerd zijn in de mensenrechten.

Deze laatste actie is een opmerkelijke, bekeken vanuit de criteria van Brooks. De groep slachtoffers voldeed immers aan de voorwaarden van samenhang binnen de gemeenschap, en

---

¹⁴⁹ Charles Sanders, "Veteranen verontwaardigd; Nederland betaalt Indische weduwen vanwege oorlogsmisdrijf," *De Telegraaf*, 15 september 2011, bezocht op 6 april 2017.

¹⁵⁰ Tonny van der Mee, "Eindelijk gerechtigheid voor volk van Rawagede," *Algemeen Dagblad*, 10 december 2011, bezocht op 6 april 2017.

hun eisen kenden een zekere mate van redelijkheid en billijkheid, zo bleek uiteindelijk bij de uitspraak van de rechter. Doordat de groep echter niet voldeed aan het criterium van het hebben van voldoende politieke macht, wendde zij zich echter tot de rechtsprekende macht. En daarmee staat de aanpak van deze groep slachtoffers haaks op de visie van Brooks en Malcontent. Beide academici verkiezen immers het aangaan van een dialoog met de dader boven het voeren van een juridisch proces.

Ook in de casus-Rawagede komen de nadelen van een rechtszaak waar Brooks en Malcontent op wijzen naar voren. Zo is er een grote sprake van selectiviteit, aangezien de uitspraak alleen van toepassing is op de directe slachtoffers van de in Rawagede begane misdaden. Hiermee werden alle andere misstanden uit de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog genegeerd. Daarnaast kregen de kinderen van overledenen aanvankelijk te horen dat zij geen recht zouden hebben op de herstelbetalingen. Desalniettemin was dit de enige manier voor de Indonesische slachtoffers om hun gelijk te krijgen. Het aangaan van een politieke dialoog middels het Comité was immers weinig succesvol gebleken, en de factor tijd werkte ook in het nadeel van de hoogbejaarde slachtoffers. Gezien de positieve uitspraak voor de Indonesische slachtoffers was het aanspannen van een rechtszaak in deze kwestie succesvoller voor hen dan het aangaan van een politieke dialoog.

Conclusie

Sinds het einde van de Koude Oorlog tot en met het eerste kabinet Rutte kenmerkt de houding van de Nederlandse regering jegens het Nederlandse optreden tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog zich door terughoudendheid. Hoewel de regering regelmatig werd geconfronteerd met een maatschappelijk debat over de juiste omgang met misstanden uit het koloniale verleden, nam zij weinig stappen richting een beleid van berouw. De stappen die de regering zette, zoals het aanbieden van spijt door minister Bot en het uitbetalen van een vergoeding aan de slachtoffers van Rawagede, stelden bovendien inhoudelijk weinig voor of moesten worden afgedwongen in de rechtbank. De Nederlandse regering had daarentegen wel ervaring met het voeren van een beleid van berouw. Het beste voorbeeld hiervan is het tweede kabinet-Kok met zijn excuses en restitutie voor slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog.

Voor de gereserveerde houding van de Nederlandse regering jegens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog zijn meerdere oorzaken aan te wijzen. Allereerst is daar de tegenstand vanuit de hoek van de Indiëveteranen. Deze gemeenschap is zich gedurende de jaren tachtig beter gaan organiseren. Hierdoor kreeg de veteranenlobby, met een voornamelijk positieve houding voor de Indiëveteranen, meer invloed op het maatschappelijk debat. In de discussie over het mogelijk voeren van een beleid van berouw werd door de Indiëgangers een duidelijke scheidslijn getrokken tussen enerzijds de erkenning en waardering voor veteranen en anderzijds het belang van mensenrechten. In de ogen van de meeste Indiëveteranen waren deze belangen onverenigbaar. Zou de regering kiezen voor een beleid van berouw, en daarmee voor het mensenrechtendiscours, dan erkende zij volgens de Indiëgangers dat de inspanningen van de Nederlandse krijgsmacht in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog compleet zinloos waren geweest.

Tegenover deze luide stem vanuit veterankringen ontbrak een luid en duidelijk tegengeluid vanuit de hoek van de Indonesische slachtoffers of de Indonesische regering. Aangezien de veteranen zichzelf constant bestempelden als een slachtoffer van een mogelijk beleid van berouw was het electoraal gezien weinig interessant voor de Nederlandse regering om een actief beleid van berouw te voeren. Dit kwam duidelijk terug in de schroom van het kabinet-Kok I bij het staatsbezoek van koningin Beatrix aan Indonesië. Het niet aanwezig zijn op de Indonesische onafhankelijkheidsdag en het niet betuigen van spijt of excuses door koningin Beatrix leek mede te zijn ingegeven uit behoedzaamheid voor de stem van Indiëveteranen in het maatschappelijk debat. Aan de maatschappelijke en electorale invloed van deze gemeenschap werd immers niet meer getwijfeld door de opschudding die zij het jaar

daarvoor hadden veroorzaakt in de kwestie-Princen. Ook uit de benadering van Bot in 2005 spreekt een behoedzaamheid voor de Indiëveteranen. Wel lijkt de maatschappelijke invloed van deze actor af te nemen, mede door de hoge leeftijd van de gemiddelde Indiëganger.

Waar de invloed van de Indiëveteranen tanende is, lijkt de rol van Indonesië en de Indonesische slachtoffers juist groter te worden. De staat Indonesië zit niet te wachten op aandacht voor de zwarte bladzijden uit het eigen verleden, en wel om twee specifieke redenen. Allereerst zou extra aandacht voor de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog mogelijk ook de Indonesische wonden uit deze periode verder openrijten. Voorbeelden hiervan zijn de Bersiap en de status van de Molukken binnen de Republiek Indonesië. Hiermee zou de ontstaansmythe van een solidair en verenigd Indonesië worden ondermijnd. Daarnaast kent Indonesië zelf ook de nodige zwarte bladzijden in zijn eigen verleden, zoals de anticommunistische zuiveringen in de jaren zestig en de meer recente mensenrechtenschendingen in onder andere Oost-Timor. De staat Indonesië is een pertinente tegenstander van meer aandacht voor deze vormen van historisch onrecht, en daarom zal zij niet snel druk uitoefenen op Nederland om een beleid van berouw te voeren jegens haar koloniale verleden. Dit bleek onder andere uit de reactie van Indonesië op het staatsbezoek van koningin Beatrix en de speech van Bot. In beide gevallen lieten Indonesische gezagsdragers weten dat zij niet zaten te wachten op excuses of andere vormen van berouw.

Voor Nederland was Indonesië de afgelopen jaren economisch en geopolitiek van behoorlijke waarde. Dit kwam onder andere terug in de sterk verbeterde bilaterale betrekkingen sinds het einde van het regime-Soeharto en de toenemende economische samenwerking. Het land werd gezien als een springplank naar Azië voor het Nederlandse bedrijfsleven, mede vanwege de economische groei in het afgelopen decennium en de aanzienlijke afzetmarkt. Wel bleef de relatie ook na het vertrek van Soeharto broos. Mede hierdoor was de Nederlandse regering uiterst voorzichtig in de omgang met Indonesië. De omgang met de mensenrechten in Indonesië werd wel regelmatig aangekaart in het Nederlandse parlement, bijvoorbeeld bij de misgelopen overeenkomst over Nederlandse tanks in 2012. Daarbij hadden parlementsleden echter meer aandacht voor mensenrechtenschendingen in het heden dan voor het koloniale verleden. Al met al gaven de regeringen van beide landen dan ook de voorkeur aan een blik op de toekomst boven aandacht voor het gedeelde verleden.

In de Nederlandse politiek werd de omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog in de periode 1989-2012 regelmatig aangekaart. De SP en GroenLinks waren hierbij de grootste voorstanders van een beleid van berouw. In de periode 1989-2012 stelden met name de Kamerleden Sipkes (GroenLinks), Van Velzen en Van

Bommel (beiden SP) Kamervragen over onderwerpen die gerelateerd waren aan de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Toch was de druk op de regering ook vanuit deze hoek niet heel groot. De SP en GroenLinks waren geen grote partijen in het parlement en bovendien stond ook bij deze partijen het onderwerp niet heel hoog op de politieke agenda. Alleen rond het aantreden van het kabinet-Kok I en gedurende de rechtszaak van Rawagede bleven de Kamerleden Sipkes en van Bommel langere tijd druk uitoefenen op de regering, maar daar buiten verstomde ook uit deze hoek de kritiek op de Nederlandse omgang met de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. De houding van de PvdA was eveneens interessant. De sociaaldemocraten begonnen soms over het onderwerp in het parlement, maar dit gebeurde vooral als de partij in de oppositiebankjes zat. De partij leek een voorstander van een politiek van berouw, maar liet het onderwerp als regeringspartner vrij snel vallen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het terugfluiten van minister Pronk in 1995 nadat hij twee keer opriep tot een publiek debat over de omgang het koloniale verleden. Hierbij speelden de electorale kosten van een beleid van berouw en het consensusmodel in de Nederlandse politiek ongetwijfeld een rol.

De groep Indonesische slachtoffers oefende eveneens geen grote druk uit op de Nederlandse regering. Hier speelden met name de hoge leeftijd, de grote afstand tussen beide landen, de culturele verschillen en de houding van de Indonesische regering een voorname rol. Indonesië stond zijn onderdanen niet bij in hun krachtsinspanningen voor het afdwingen van een beleid van berouw. Dit is te verklaren omdat de belangenbehartiging van de Indonesische slachtoffers grotendeels haaks staat op de economische en politieke belangen van de staat Indonesië. Pas toen er met het Comité Nederlandse Ereschulden een Nederlandse organisatie de belangen van deze groep ging behartigen, was er in Nederland meer aandacht voor het lot van deze slachtoffers. Dankzij deze organisatie was er sprake van samenhang en een drietal duidelijke doelstellingen die gold voor de gehele groep Indonesische slachtoffers. Toch moet de politieke invloed van deze groep niet worden overschat. De grootste successen werden immers behaald doordat er twee uiterst kundige mensenrechtenadvocaten in de hand werden genomen, en niet doordat er een breed maatschappelijk debat of een politieke dialoog werd opgezet.

De rechtszaak omtrent de excessen in Rawagede ondermijnt bovendien de visie van de jurist Brooks op historisch onrecht. In dit geval hebben de slachtoffers immers meer baat gehad bij de rechtszaak tegen de Nederlandse staat, dan bij het initiëren van een politieke dialoog. De groep slachtoffers had simpelweg niet de beschikking over voldoende politieke en maatschappelijke invloed om een dialoog met de Nederlandse regering af te dwingen. De vraag is dan ook gerechtvaardigd of er bij zaken van historisch onrecht uit een koloniaal verleden de

rechtszaal een effectiever instrument is voor het afdwingen van een beleid van berouw dan het opzetten van een politieke dialoog.

In de Westerse wereld is er immers, los van *settler colonies* zoals Canada en Australië, vrijwel altijd sprake van een aanzienlijke fysieke afstand tussen een voormalige kolonie en een voormalige kolonisator. Daarnaast zijn er grote culturele verschillen tussen voormalige koloniën en voormalige kolonisatoren, en de groep slachtoffers is waarschijnlijk niet bekend met het rechtsstelsel van de voormalige kolonisator. Daarbij is het een legitieme vraag hoeveel politieke en maatschappelijke invloed en/of medestanders de groep slachtoffers kunnen verwerven. Kijkt men naar dezelfde actoren als in deze scriptie, zoals de voormalige kolonie met haar politieke en economische belangen, veteranen en migranten uit de dekolonisatieperiode met elk hun eigen visie op het verleden en politieke partijen met hun electorale belangen, dan liggen soortgelijke argumenten voor de hand om te verklaren waarom een voormalige kolonisator terughoudend is met het voeren van een beleid van berouw jegens een voormalige kolonie. De vraag in hoeverre de gang naar de rechtszaal succesvoller is indien er sprake is van onrecht uit een koloniaal verleden, evenals de vraag hoe uniek Nederland als voormalig kolonisator is in de omgang met haar koloniale verleden in Indonesië zijn interessante onderwerpen voor toekomstig onderzoek.

Al met al kan de terughoudendheid van de Nederlandse regering in de periode 1989-2012 in het voeren van een beleid van berouw jegens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog worden verklaard door het ontbreken van een krachtige stimulans vanuit de hoek van de voornaamste belanghebbenden. De stem van de Indonesische slachtoffers in het maatschappelijke debat was hiervoor simpelweg niet krachtig genoeg. Ook hadden zij, vanwege hun nationaliteit, electoraal gezien geen stok om mee te slaan. Daarbij werd deze groep niet ondersteund door de staat Indonesië, wiens economische en politieke belangen haaks stonden op het afdwingen van een beleid van berouw bij de voormalige kolonisator. Daarnaast kan het optreden van de Nederlandse regering worden verklaard vanuit haar eigen electorale, economische en geopolitieke belangen. De groep Indiëveteranen speelde hierbij de meest voorname rol, gezien de sterke vuist die zij in de jaren negentig maakte naar aanleiding van de kwestie-Princen. Het potentiële electorale verlies door de Indiëgangers tegen de haren in te strijken met een beleid van berouw, de precedent die dit zou zetten voor slachtoffers van enig ander historisch onrecht en de spanning die een beleid van berouw zou zetten op de bilaterale betrekkingen met Indonesië wogen simpelweg niet op tegen de belangen van de Indonesische slachtoffers en de indruk die Nederland zou maken in het internationale mensenrechtendiscours.

Bronnenlijst

Secundaire bronnen

Barkan, Elazar. *The guilt of nations: restitution and negotiating historical injustices*. Baltimore: John Hopkins University Press, 2001.

Brooks, Roy. *When Sorry isn't enough: The controversy over apologies and reparations for human injustice*. New York: New York University Press, 1999.

Docter, Hans en Peter van Tuijl. "Indonesië: een zware test voor nieuwe Nederlandse ontwikkelingshulp." *Internationale Spectator* 56, nr. 2 (februari 2002): 90-94.

Doorn, J.A.A. van en W.J. Hendrix. *Ontsporing van geweld: het Nederlands-Indonesisch conflict*. Rotterdam: Universitaire Pers Rotterdam, 1970.

Elands, Martin. "Veteranenbeleid in vogelvlucht, 1990-2005." *Carré* 28, nr.6 (2005): 6-8.

Hellema, Duco. *The Marketization of Historical Injustice*. Utrecht: ongepubliceerd, 2011.

Houben, Vincent. "A torn soul: the Dutch public discussion on the colonial past in 1995." *Indonesia* 63 (1997): 47-66.

Howard-Hassman, Rhoda E. 'Official apologies' (Essay geschreven voor de conferentie *Facing the Past: International Conference on the Effectiveness of Remedies for Grave Historical Injustices*; 27-28 Mei 2010).

Jones, Shannon. "Apology Diplomacy: Justice for all?" *Discussion Papers in Diplomacy* nr. 122 (September 2011): 1-38.

Jong, Joop de. "Postkoloniale depressies en speciale banden. De Nederlands-Indonesische relaties 1949-1999." In *Uit Indonesië: de erfenis van de soevereiniteitsoverdracht*, red. Martin Elands, Den Haag: Sdu Uitgevers, 2000.

Lorenz, Chris. De Nederlandse koloniale herinnering en de universele mensenrechten: de casus 'Rawagede'. *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128, nr. 1 (2015): 109-130.

Malcontent, Peter. "Financial compensation for victims of international crimes as a political process." In *The Effectiveness of Transitional Justice*, red. Cedric Ryngaert. Antwerp: Intersentia, 2009.

Meijer, Remco. *Oostindisch doof: het Nederlandse debat over de dekolonisatie van Indonesië*. Amsterdam: Bert Bakker, 1995.

Olick, Jeffrey. *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility*. New York: Routledge, 2007.

Oostindie, Gert en Henk Schulte Nordholt. "Nederland en zijn koloniale verleden: moeizame overgang van dekolonisatie naar buitenlands beleid." *Internationale Spectator* 60, nr. 11 (november 2006): 573-577.

Princen, Poncke en Joyce van Fenema. *Een kwestie van kiezen*. Den Haag: BZZTôH, 1995.

Raben, Remco. "Epilogue: On genocide and mass violence in colonial Indonesia." In *Colonial Counterinsurgency and Mass Violence: the Dutch Empire in Indonesia*, red. Bart Luttikhuis en A. Dirk Moses. Londen: Routledge, 2014.

Torpey, John. *Politics and the Past: on Repairing Historical Injustices*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2003.

Torpey, John. *Making Whole What Has Been Smashed: on Reparations Politics*. Cambridge: Harvard University Press, 2006.

Scagliola, Stef. *Last van de oorlog: de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking*. Amsterdam: Balans, 2002.

Veraart, Wouter. Uitzondering of precedent? De historische dubbelzinnigheid van de Rawagede-uitspraak. *Ars Aequi* 61, nr. 4 (april 2012): 251-259.

Wolfe, Stephanie. *The Politics of Reparations and Apologies*. New York: Springer, 2014.

Primaire bronnen - Kamerstukken

TK, vergaderjaar 1989-1990, 21 490 nr.2. Nota “Zorg voor veteranen in samenhang”.

TK, vergaderjaar 1992-1993. “Vragen van de leden Sipkes en Willems over het verlenen van een visum aan Poncke Princen.” 12 augustus 1993, 1619.

TK, vergaderjaar 1993-1994. “Interpellatie-Sipkes, over het niet verlenen van een visum aan de heer P.C. Princen.” 1 september 1993, 6562-6569.

TK, vergaderjaar 1994-1995. “Vragen van de leden Blaauw (VVD), Hillen (CDA), Dijkema (PvdA) en Roethof (D66) over de gebeurtenissen in het Westjavaanse dorp Rawagedeh.” 6 september 1995, 2449.

TK, vergaderjaar 1994-1995, 23 268, nr.2. Brief van de minister van Buitenlandse Zaken. 16 december 1994.

TK, vergaderjaar 1994-1995. “AO brief van de minister van Buitenlandse Zaken over de voorgenomen visumverlening aan de heer H.J.C. Princen.” 20 december 1994, 2610-2622.

TK, vergaderjaar 1994-1995. Regeling van Werkzaamheden. 24 januari 1995, 2698-2701.

TK, vergaderjaar 1994-1995, 23 900, nr. 26. Brief van de minister-president, minister van Algemene Zaken en de minister van Buitenlandse Zaken. 30 januari 1995.

TK, vergaderjaar 1997-1998, 23 268, nr. 5. Brief van de minister van Buitenlandse Zaken. 1 juli 1998.

TK, vergaderjaar 1999 – 2000, 25 839, nr. 13. Brief van de minister-president, minister van Algemene Zaken en de ministers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van Financiën. 21 maart 2000.

TK, vergaderjaar 1999 – 2000, 26 049, nr. 28. Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking. 14 juli 2000.

TK, vergaderjaar 2004 – 2005, 26 049, nr. 48. Brief van de minister van Buitenlandse Zaken. 30 augustus 2005.

TK, vergaderjaar 2004 – 2005, 2377. “Vragen van de leden Van Baalen en Veenendaal (beiden VVD) aan de minister van Buitenlandse Zaken over blijvende erkenning voor Indië-veteranen.” 9 september 2005.

TK, vergaderjaar 2004 – 2005, 26 049, nr. 49. “Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking.” 14 november 2005.

TK, vergaderjaar 2005 – 2006, 26 049, nr. 51. Brief ministers ter aanbieding *Beleidsnotitie Indonesië voor de periode 2006 – 2010*. 13 juni 2006.

TK, vergaderjaar 2007 – 2008, 1091. “Vragen van het lid Van Velzen (SP) aan de minister van Buitenlandse Zaken over de massamoord in Rawagede in 1947.” 21 januari 2008.

TK, vergaderjaar 2007 – 2008. “Debat naar aanleiding van een algemeen overleg op 31 januari 2008 over Indonesië.” 3847-3850. 31 januari 2008.

TK, vergaderjaar 2007 – 2008, 1091. “Brief van de minister van Buitenlandse zaken aan de vaste commissie Buitenlandse Zaken.” 30 oktober 2008.

TK, vergaderjaar 2011 – 2012, 22 054, nr. 200. Verslag van het AO Wapenexportbeleid. 24 juli 2012.

TK, vergaderjaar 2011 – 2012, 26 049, nr. 74. Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie. 14 augustus 2012.

TK, vergaderjaar 2016 – 2017, 26 049, nr. 82. Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. 2 december 2016.

Primaire bronnen – Kranten- en tijdschriftartikelen

Auteur onbekend. “Minister onthulde zuilengalerij bij Indië-monument.” *Limburgsch Dagblad*, 9 september 1990. Bezocht op 11 november 2016.

Auteur onbekend. “Indonesiërs bedanken voor ‘die grijpstuiver.’” *NRC Handelsblad*, 26 maart 1992. Bezocht op 25 maart 2016.

Auteur onbekend. “Veteranen-platform: geen visum Princen.” *NRC Handelsblad*, 12 augustus 1993. Bezocht op 17 november 1994.

Auteur onbekend. “Van Mierlo geeft Poncke Princen visum.” *NRC Handelsblad*, 19 december 1994. Bezocht op 18 november 2016.

Auteur onbekend. “Meerderheid Kamer verzet zich niet tegen visum Poncke Princen.” *De Volkskrant*, 20 december 1994. Bezocht op 18 november 2016.

Auteur onbekend. “CDA en VVD willen uitleg over visum Poncke Princen.” *NRC Handelsblad*, 20 december 1994. Bezocht op 18 november 2016.

Auteur onbekend. “Visum voor Poncke Princen. Veteranen ‘teleurgesteld’; CDA wil kamerdebat.” *NRC Handelsblad*, 20 december 1994. Bezocht op 20 november 2016.

Auteur onbekend. “Pronk: Nederland moet onafhankelijkheidsdag Indonesië erkennen.” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 25 december 1994. Bezocht op 23 maart 2016.

Auteur onbekend. “Onafhankelijkheidsdag Indonesië al lang erkend.” *Trouw*, 28 december 1994. Bezocht op 22 november 2016.

Auteur onbekend. “Regering heeft Kerstdagen Indië-veteranen verpest.” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 27 december 1994. Bezocht op 20 november 2016.

Auteur onbekend. “Strafklacht tegen Princen wegens oorlogsmisdrijven.” *Het Parool*, 3 januari 1995. Bezocht op 21 november 2016.

Auteur onbekend. “Mensenrechtenactivist teruggekeerd naar Indonesië.” *De Volkskrant*, 9 januari 1995. Bezocht op 19 november 2016.

Auteur onbekend. “Deetman bepleit politiek debat over Nederlands-Indië.” *De Volkskrant*, 10 januari 1995. Bezocht op 21 november 2016.

Auteur onbekend. “Indië-militairen tegen nationaal debat.” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 10 januari 1995. Bezocht op 23 november 2016.

Auteur onbekend. “Kok wil geen ‘mea culpa’ over Indië.” *Het Financieele Dagblad*, 13 januari 1995. Bezocht op 22 november 2016.

Auteur onbekend. “Geen behoefte aan politiek Indië-debat.” *NRC Handelsblad*, 18 januari 1995. Bezocht op 21 november 2016.

Auteur onbekend. “SGP: Koningin pas in 1999 naar Indonesië.” *Trouw*, 25 januari 1995. Bezocht op 20 november 2016.

Auteur onbekend. “Beatrix moet 17 augustus in Indonesië zijn.” *De Volkskrant*, 27 januari 1995. Bezocht op 23 november 2016.

Auteur onbekend. “Koningin bezoekt Indonesië pas na 17 augustus.” *De Volkskrant*, 31 januari 1995. Bezocht op 23 november 2016.

Auteur onbekend. “ ‘Koningin kan niet over mensenrechten praten in Indonesië.’” *Trouw*, 14 april 1995. Bezocht op 19 november 2016.

Auteur onbekend. “Indonesië acht excuses Nederland niet nodig.” *NRC Handelsblad*, 17 juli 1995, bezocht op 20 november 2016.

Auteur onbekend. “Zeven veteranen volgen Beatrix naar Indonesië.” *De Volkskrant*, 19 juli 1995. Bezocht op 20 november 2016.

Auteur onbekend. “Indonesië viert verjaardag republiek, premier Kok eert de proclamatie.” *Trouw*, 18 augustus 1995. bezocht op 21 november 2016.

Auteur onbekend. “Grote partijen positief over Indonesische rede Beatrix.” *NRC Handelsblad*, 22 augustus 1995. Bezocht op 19 november 2016.

Auteur onbekend. “Nederland had weinig in te brengen over omstreden datum staatsbezoek.” *Trouw*, 24 augustus 1995. Bezocht op 28 november 2016.

Auteur onbekend. “Koningin Beatrix wees ‘gebaar van vriendschap’ van Soeharto af.” *Trouw*, 11 oktober 1995. Bezocht op 28 november 2016.

Auteur onbekend. “Koningin van bezoek aan Jakarta afgehouden.” *NRC Handelsblad*, 13 juni 1998. Bezocht op 28 november 2016.

Auteur onbekend. “Kamer verdeeld over visum Poncke Princen.” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 1 juli 1998. Bezocht op 20 november 2016.

Auteur onbekend. “Kok bereid spijt te betuigen aan Indonesië.” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 26 februari 2000. Bezocht op 24 maart 2017.

Auteur onbekend. “Kok wil spijt betuigen aan Indonesië voor koloniale periode.” *NRC Handelsblad*, 26 februari 2000. Bezocht op 24 maart 2017.

Auteur onbekend. “Excuus Kok afgezwakt.” *NRC Handelsblad*, 2 maart 2000. Bezocht op 24 maart 2017.

Auteur onbekend. ‘Verklaring premier Kok.’ *NRC Handelsblad*, 16 april 2002. Bezocht op 13 oktober 2016.

Auteur onbekend. “Bot: vertrouwen op onafhankelijk onderzoek dood Munir.” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 30 november 2004. Bezocht op 8 april 2017.

Auteur onbekend. “Lof voor spijtbetuiging Bot over republiek Indonesië.” *Het Financieele Dagblad*, 16 augustus 2005. Bezocht op 8 april 2017.

Auteur onbekend. “Bijval voor aanvaarding datum republiek.” *De Telegraaf*, 16 augustus 2005. Bezocht op 8 april 2017.

Auteur onbekend, “De relatie met Jakarta gaat voor de Papoea’s,” *Trouw*, 16 november 2006. Bezocht op 8 april 2017.

Auteur onbekend. “Onverjaard verleden.” *NRC Handelsblad*, 25 november 2008. Bezocht op 9 april 2016.

Auteur onbekend. “UK to compensate Kenya’s Mau Mau torture victims.” *The Guardian*, 6 juni 2013. Bezocht op 23 april 2016.

Auteur onbekend. “Verhagen geeft geen excuses Rawagede.” *Nederlands Dagblad*, 15 januari 2009. Bezocht op 9 april 2016.

Auteur onbekend. “Minister Koenders belooft Rawagede ontwikkelingshulp.” *Trouw*, 21 februari 2009. Bezocht op 9 april 2016.

Auteur onbekend. ‘Völkermord an den Herero: Deutschland bittet Namibia offiziell um Entschuldigung.’ *Der Spiegel*, 13 juli 2016. Bezocht op 13 oktober 2017.

Auteur onbekend. “Extreem geweld in Nederlands-Indië was structureel.” *NOS*, 29 september 2016. Bezocht op 13 oktober 2016.

Boom, Joeri. “De Excessennota moet opnieuw.” *De Groene Amsterdammer*, 5 december 2008. Bezocht op 8 oktober 2016.

Botje, Harm Ede. “Cees Fasseur pleitte al in 1969 anoniem voor nader onderzoek naar excessen in Indië.” *Vrij Nederland*, 14 maart 2016. Bezocht op 13 oktober 2016.

Brader, Toof. “Van Mierlo had “goed gesprek” met Princen.” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 12 januari 1994. Bezocht op 27 november 2016.

Ewijk, Willem van. “Staat aansprakelijk voor schade ‘kinderen Sulawesi.’” *De Volkskrant*, 11 maart 2015. Bezocht op 9 april 2017.

Jong, Joop de. “Schijndebat Indonesië behoeft nuchterheid.” *De Volkskrant*, 12 augustus 2005. Bezocht op 8 april 2017.

Hoedeman, Jan en Ewoud Nysingh. “Uitspraken over politionele acties veroordeeld; Bewindlieden PvdA wijzen Pronk terecht.” *De Volkskrant*, 13 januari 1995. Bezocht op 21 november 2016.

Hoedeman, Jan. “‘Kok hield excuus tegen van Beatrix’; Vorstin wilde gebaar maken naar Indonesië.” *De Volkskrant*, 23 april 2005. Bezocht op 22 november 2016.

Hulst, Wiecher. “De weg is gebaad voor vorm van eerherstel.” *De Volkskrant*, 10 januari 1995. Bezocht op 19 november 2016.

Kamphuis, Piet, Gert Oostindie en Marjan Schwegman. “Onderzoek geweld Nederland in ‘Indië.’” *De Volkskrant*, 19 juni 2012. Bezocht op 26 november 2016.

Kranenburg, Mark en Elske Schouten. “Yudhoyono toont zijn trots en blijft thuis.” *NRC Handelsblad*, 6 oktober 2010. Bezocht op 9 april 2016.

Lambalgen Grutterink, Van. “Pronk: politici verantwoordelijk voor excessen in Indië.” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 12 januari 1995. Bezocht op 22 november 2016.

Lucas, Nicole en George Marlet. “Mijn missie is nog niet af.” *Trouw*, 24 september 2011. Bezocht op 9 april 2017.

Mee, Tonny van der “Eindelijk gerechtigheid voor volk van Rawagede,” *Algemeen Dagblad*, 10 december 2011, bezocht op 6 april 2017.

Meines, Rob. “Kooijmans had ‘Poncke’ Princen visum willen geven.” *NRC Handelsblad*, 7 september 1993. Bezocht op 19 november 2016.

Pijpker, Joost en Sam de Voogt. “Nederland deels aansprakelijk voor ruim 300 slachtoffers Srebrenica.” *NRC Handelsblad*, 27 juni 2017. Bezocht op 27 juni 2017.

Noordzij, Leen. “Indië-veteraan is weer snel veroordeeld.” *Trouw*, 14 juli 2012. Bezocht op 6 april 2017.

Riemersma, Greta en Maarten Kools. “‘Ik denk niet in termen van goed of fout’; Oorlogsrecht-advocate Liesbeth Zegveld.” *Vrij Nederland*, 13 oktober 2012. Bezocht op 9 april 2016.

Roche, Dalian. “Namibia demands \$30 billion for German colonial rule genocide.” *African Metro*, 20 maart 2017. Bezocht op 23 april 2017.

Ruyter, Ilona de. “Kamer blij met excuses en schikking Rawagede.” *Algemeen Nederlands Persbureau*, 5 december 2011. Bezocht op 6 april 2017.

Sanders, Charles. “Veteranen verontwaardigd; Nederland betaalt Indische weduwen vanwege oorlogsmisdrijf.” *De Telegraaf*, 15 september 2011. Bezocht op 6 april 2017.

Santoso, Aboeprijadi en Nico Schulte Nordholt. “Het staatsbezoek van de gemiste kansen.” *Trouw*, 7 september 1995. Bezocht op 20 november 2016.

Schaafsma, Eddy. ‘Geen SS-ers, nee, ook al konden ze door de dingen die ze deden, daar wel mee worden vergeleken.’ *Nieuwsblad van het Noorden*, 6 maart 1992. Bezocht op 23 november 2016.

Tromp, Jan. “Indonesië-rede Beatrix bijna onmogelijke opgave.” *De Volkskrant*, 23 augustus 1995. Bezocht op 20 november 2016.

Vlasblom, Dirk. “‘Indonesië is jullie gewetensprobleem’; Ceremoniemeester over staatsbezoek van koningin.” *NRC Handelsblad*, 22 juli 1995. Bezocht op 3 juli 2017.

Vlasblom, Dirk. “‘Poncke’ Princen ongewenst als gast.” *NRC Handelsblad*, 9 augustus 1993. Bezocht op 18 november 2016.

Vrijssen, Eric. “Indonesië: Stille kracht Ben Bot.” *Elsevier*, 27 augustus 2005. Bezocht op 8 april 2017.

Welgraven, Co. “Een bijzonder dappere daad.” *Trouw*, 20 december 1994. Bezocht op 18 november 2016.

Primaire bronnen - Overig

Indonesian-Dutch Relationship. “Speech by Minister Bot on the 60th anniversary of the Republic of Indonesia’s independence declaration.” 21 oktober 2009. Bezocht op 3 oktober 2016. <http://bit.ly/2dj0m4x>.

Komite Utang Kehormatan Belanda. “Yayasan K.U.K.B.” Bezocht op 8 april 2016. <http://www.kukb.nl/main.php?id=2>.

Nationaal Indië-monument. “Toespraak minister-president Jan Peter Balkenende 2005.” Bezocht op 9 april 2017. <http://www.nim-roermond.nl/toespraken/balkenende2005.htm>.

Prakken d’Oliveira. “Pleidooi nabestaanden Rawagede.” Gepubliceerd op 24 juni 2011. Bezocht op 12 april 2017. http://www.prakkendoliveira.nl/user/file/110624_pleidooi.pdf.

Rechtbank ‘s-Gravenhage. “Uitspraak Rawagede – ECLI:NL:RBSGR:2011:BS8793.” 14 september 2011. <http://deeklink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBSGR:2011:BS8793>.

Rawagedeh – de feiten. “Pamflet van Wamel.” Bezocht op 23 april 2017. <http://www.rawahgedeh-feiten.nl/pamflet-van-wamel/>.

Rijksoverheid. “Betrekkingen Nederland – Bosnië en Herzegovina.” Bezocht op 14 oktober 2016. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/betrekkingen-met-nederland/inhoud/bosnie-herzegovina>.

Rijksoverheid. “Kabinet steunt onderzoek naar dekolonisatie Nederlands-Indië.” Bezocht op 23 mei 2017. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/12/02/kabinet-steunt-onderzoek-naar-dekolonisatie-nederlands-indie>.

Rijksoverheid. *Multi Annual Strategic Plan (2014-2017) - Indonesia*. <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2014/02/05/meerjarige-strategische-plannen-mjssp-2014-2017/indonesia-multi-annual-strategic-plan-2014-2017.pdf>. Bezocht op 21 april 2017.

Rijksoverheid. “Persconferentie na ministerraad 2 december 2016.” Bezocht op 23 februari 2017. <https://www.rijksoverheid.nl/regering/inhoud/bewindspersonen/markrutte/documenten/mediateksten/2016/12/02/persconferentie-na-ministerraad-2-december-2016>.

Van Velzen, Krista. “Open brief aan minister Bot: Erken datum Indonesische Onafhankelijkheid.” Gepubliceerd op 5 augustus 2005. Bezocht op 9 april 2017. <https://www.sp.nl/nieuws/2005/08/open-brief-aan-minister-bot-erken-datum-indonesische-onafhankelijkheid>.

Verenigde Naties. “The United Nations Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law.” Verenigde Naties, artikel 2(d), 3.